

ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Солодка Л. І.

Логіка
Методи логічного
аналізу тексту

Навчальний посібник

Черкаси
2011

УДК 811.161.2

Рекомендовано до друку Вченою радою
Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького
(Протокол № 6 від 19 квітня 2011 року)

Рецензенти:

Завгородня Л. В.
кандидат філологічних наук, доцент кафедри видавничої справи,
редагування та теорії інформації Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького

Пчелінцева О. Е.
кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
та загального мовознавства Черкаського державного технологічного
університету

Солодка Л. І.

Л 60 Логіка. Методи логічного аналізу тексту : навчальний
посібник / Л. І. Солодка. – Черкаси : Брама-Україна, 2011. – 68 с.

ISBN 978-966- 573-090-1

Навчальний посібник «Логіка. Методи логічного аналізу тексту» містить дві частини: теоретичну й практичну. У першій з'ясовано загальнотеоретичні питання з курсу, друга містить блок практичних завдань. Перевірити рівень знань з дисципліни студенти зможуть за допомогою підсумкового тесту.

Посібник розрахований на викладачів, студентів вищих навчальних закладів, а також редакторів, журналістів і всіх тих, хто прагне підвищити свій рівень логічної культури.

УДК 811.161.2

ISBN 978-966- 573-090-1

© Солодка Л. І

Зміст

Передмова	5
1. Логічна культура редактора	7
1.1. Поняття логіки та логічної культури.....	7
1.2. Інтуїція, здоровий глузд та знання логіки в роботі редактора.....	11
1.3. Соціальне значення логічного нормування повідомлення.....	14
2. Основні закони логіки та наслідки їх порушення в текстах ЗМІ	16
2.1. Поняття про міркування та його структуру. Риси правильного мислення.....	16
2.2. Закон тотожності.....	19
2.3. Закон несуперечності (протиріччя).....	21
2.4. Закон виключення третього.....	23
2.5. Закон достатньої підстави.....	23
3. Поняття як форма мислення	26
3.1. Поняття. Зміст і обсяг понять. Логічні операції над поняттями: поділ, визначення, обмеження, узагальнення.....	26
3.2. Види понять. Їхня класифікація та логічна характеристика.....	30
3.3. Типи відношень між поняттями.....	33
4. Судження. Умовиводи	40
4.1. Судження.....	40
4.2. Види суджень. Прості й складні судження та їх структури.....	40

4.3. Роль запитань у пізнанні. Структура запитання. Логічна класифікація запитань.....	50
4.4. Логічний аналіз відповіді. Види відповідей.....	54
4.5. Умовиводи як форма мислення. Індукція, дедукція, традукція – типи умовиводів.....	56
5. Логічні основи редагування тексту.....	60
5.1. Логічні основи побудови тексту. Критерії логічного аналізу тексту.....	60
5.2. Комунікативний ефект видання та логічне нормування тексту.....	64
5.3. Методи реалізації логічного аналізу в журналістиці.....	67
6. Логічна помилка.....	72
6.1. Поняття логічної помилки. Причини її виникнення.....	72
6.2. Типові логічні помилки	73
7. Аналіз й оцінка тексту з погляду логіки.....	76
7.1. Логічний аналіз тексту та його завдання.....	76
7.2. Прийоми виявлення логічних зв'язків.....	76
7.3. Прийоми, що допомагають перевіряти правильність логічних зв'язків.....	79
Практикум.....	84
Підсумковий тест.....	107
Список скорочених назв засобів масової інформації.....	115
Література.....	118

Передмова

*«Людей необхідно навчати не думкам,
а тому, як потрібно мислити»*

І. Кант

Для досягнення комунікативної мети, текст повинен бути досконалим з погляду логіки, а саме: визначеним, послідовним, несуперечливим і доказовим. Саме редактор відповідає за те, щоб читачі отримували логічно якісні тексти. Тому він повинен знати норми логічно правильного мислення, щоб, розглядаючи твір, мати можливість перевірити, чи немає у міркуваннях автора відхилень від законів і правил логіки. Кваліфікація існуючих у тексті інтелектуальних операцій і мотивування прийнятих у зв'язку з цим рішень, безперечно, будуть більш вагомими тоді, коли вони спираються не на суб'єктивні (смакові) оцінки, а на тверді знання принципів логіки.

Редагуючи тексти повідомлень колективного звернення, редактор тим самим сприяє формуванню логічної культури особистості, а отже і суспільства в цілому.

Практична мета вивчення логіки полягає в тому, щоб навчитися: аналізувати реальну ситуацію, встановлювати системні і структурні зв'язки предмета діяльності, оформляти для себе власну думку, впорядковувати і планувати власні дії, пропонувати виважену свою думку іншим без вагань щодо її можливої формальної недосконалості, відстоювати власну правоту перед іншими, аргументовано заперечувати іншим, якщо їхні думки видаються помилковими.

Курс «Логіка. Методи логічного аналізу тексту» має на меті допомогти студентам спеціальності «Видавнича справа та редагування», які вивчають цю дисципліну на II курсі денної та заочної форми навчання, оволодіти такими загальнокультурними знаннями. Для досягнення мети в посібнику вміщено основні теми з логіки, які є базовими для оволодіння студентами методами логічного аналізу тексту. Структурно посібник складається з семи розділів:

1. Логічна культура редактора
2. Основні закони логіки та наслідки їх порушення в текстах ЗМІ
3. Поняття як форма мислення
4. Судження. Умовиводи
5. Логічні основи редагування тексту
6. Логічна помилка
7. Аналіз і оцінка тексту з погляду логіки

У кожному розділі викладено теоретичний матеріал, який студентам необхідно засвоїти для того, щоб у подальшому розвинути практичні навички. Крім того, в кінці кожного розділу подано головні терміни, які потрібно запам'ятати, й питання для самоперевірки.

Наприкінці посібника вміщено розділ «Практикум», де подано практичні завдання до кожної теми, а також «Підсумковий тест» і «Список літератури».

Посібник певною мірою експериментальний, хоч його матеріал і випробуваний під час вивчення цієї дисципліни студентами спеціальності «Видавнича справа та редагування» ННІ української філології та соціальних комунікацій ЧНУ ім. Б. Хмельницького, а також редакційним колективом газети «Вечірні Черкаси» під час проведення відповідного тренінгу.

Наперед вдячна за можливі зауваження та побажання. Доброзичлива атмосфера співпраці на кафедрі сприяла створенню цього посібника, за що щиро дякую своїм колегам.

Тема 1. Логічна культура редактора

1.1. Поняття логіки та логічної культури

Кожній дорослій людині доводилося чути від інших і користуватися словами «логіка», «логічний», «нелогічно» тощо. Можна говорити про присутність у нашій свідомості своєрідної природної логіки – логіки здорового глузду, що дозволяє нам не робити занадто грубих помилок у міркуваннях. Уже на рівні повсякденного вживання слів «логіка», «логічний» тощо, маються на увазі такі характеристики міркувань, як їхня правильність, визначеність, послідовність, систематичність. Знання такої природної логіки ми засвоюємо з дитинства, навчаючись рідній мові, спілкуючись з іншими людьми, читаючи книги – тобто, прилучаючись до світу культури. Іншим джерелом природної логіки є досвід ігрової, практичної і теоретичної діяльності. Багатьом людям такої логіки цілком вистачає для вирішення завдань, що постають перед ними.

Давайте поміркуємо над такими прикладами.

1) Усі люди смертні.

Тарас Шевченко – людина.

Отже, Тарас Шевченко смертний.

2) Усі люди смертні.

Тузик – не людина

Отже, Тузик безсмертний.

3) Щоб не було зараження, невеликі рани обробляють йодом.

Йод – метал.

Алюміній – теж метал.

Отже, щоб не було зараження, невелику рану потрібно обробити алюмінієм.

Будемо розуміти під міркуванням будь-яке уявне перетво-

рення вихідних знань. Але міркування може бути правильним і неправильним. Будь-яка доросла людина навіть якщо не вивчала логіку, подивившись на наведені приклади, відразу ж скаже, що перше міркування правильне, а два інших неправильні.

Але, якщо їх запитати, що ж саме здається їм неправильним у тому міркуванні, що вони вважають нелогічним і як саме слід це міркування виправити, вони не зможуть відповісти. Отут уже виявляється недостатнім просто послатися на особистий досвід (він у всіх різний), або на те, що «так не міркують». Потрібно точно діагностувати помилку і вказати спосіб її усунення. А от для цього вже й стає потрібною наукова логіка, що дозволить зробити переконливими і надійними наші думки, оцінки, пояснення і рекомендації.

Основним завданням логіки є відділення правильних способів міркування від неправильних.

З цього приводу видатний американський логік **Чарлз Пірс** писав: *«Далеко не всі люди мають бажання займатися логікою, тому що кожний з них почуває себе вже досить досвідченим у мистецтві міркування. Але ця задоволеність обмежена рамками наших власних міркувань і не поширюється на міркування інших людей. Повного володіння здатністю робити висновки ми досягаємо лише в останню чергу після всіх інших наших здібностей, тому, що вона являє собою не стільки природний дарунок, стільки довго й важко засвоюване мистецтво».*

Є багато визначень наукової логіки. Узагальнення різних підходів до визначення цієї науки дозволяє нам запропонувати таку дефініцію:

Логіка є наукою про елементарні форми, принципи і методи правильного міркування.

У деспотичному суспільстві людина, яка мислить є зайвою. Там існують жорсткі рамки, кліше, стандарти, які підпорядковані певній ідеології. Навіщо думати, аналізувати, досліджувати, якщо є певні настанови – порушення яких карається? У тоталітарному суспільстві домінуючою є монологічна модель

комунікації, де головним вважається не обмін думками, беззастережна підтримка певної точки зору. Тільки в демократичному суспільстві людині надається можливість вільно мислити, без страху висловлювати власні думки, пропонувати різноманітні варіанти вирішення проблем і обирати з них найкращий. За сучасних умов діалогічності, права на власну думку, на раціональну суперечку суттєво змінилося ставлення до комунікації. Новий комунікативний простір потребує рівноцінних співрозмовників, які не залежать один від одного, і можуть обстоювати в комунікативних процесах власну позицію.

Однак зміна комунікативних традицій ще не означає зміни комунікантів. Культура суперечок, які можна спостерігати по телебаченню, радіо, у пресі, не витримує ніякої критики. Співрозмовники не можуть чітко і ясно висловити свою позицію, побудувати переконливу аргументацію, грамотно розкритикувати точку зору супротивника, знайти елементарні помилки як у власних текстах, так і в текстах інших людей, не володіють прийомами переконання, ведення різних типів суперечок, тощо. А для цього вони повинні вміти мислити, міркувати, а не просто повторювати раз і назавжди завчені постулати. Все це свідчить про нагальну потребу розвитку комунікативної та логічної культури сучасної людини.

Звичайно було б дуже наївно вважати, що здатність правильно мислити з'являється у людини в результаті вивчення логіки. Оволодіння теоретичним матеріалом з логіки ще не означає, що людина зможе в реальних процесах мислення і спілкування з іншими людьми з успіхом його застосовувати. Будь-який дорослий індивід (зрозуміло, що паталогічні відхилення не повинні братися до уваги) вміє оперувати поняттями і судженнями, доводити, робити умовиводи, тобто здійснювати інтелектуальні дії. Сукупність таких вмінь складає логічну культуру особистості. Відповідно, кожна людина, незалежно від того, вивчала вона логіку, чи ні, володіє певною логічною культурою. Генетично логічна теорія вторинна по відношенню до логічної

культури, а не навпаки. Так само сукупність вмінь правильно говорити і писати, що складає культуру мовлення, стала основою для виникнення лінгвістичних дисциплін, що вивчають це явище з нормативного боку.

Донедавна вважали, що слідування логічним схемам мислення є властивість, притаманна людині, як розумній істоті (такої позиції тримались на початку ХХ ст. представники Вюрцбургської психологічної школи). Пізніше було доведено, що ці моделі є результатом складного розвитку людської психіки.

Рівень логічної культури кожної людини визначається багатьма факторами:

- 1) *природжений* потенціал;
- 2) *соціальне середовище* (подібно до того, як людина вчиться говорити, контактуючи з іншими людьми, вона вчиться і мислити);
- 3) *логосфера* (мовне середовище спілкування).

Працівникам ЗМІ необхідно чітко уявляти, що логосфера сучасного суспільства значною мірою визначається функціонуванням так званих повідомлень колективного звернення (книг, періодичних видань, теле- і радіопередач тощо). Вони не тільки є носіями якоїсь конкретної (політичної, художньої, науково-технічної) інформації, а й побічно допомагають здобувати навички мислення, привчають відтворювати різноманітні інтелектуальні операції, формують логічну культуру особистості, відповідно, і суспільства.

Очевидно, що процес формування логічної культури під впливом логосфери носить стихійний характер, не усвідомлюється людиною. Так само стихійно реалізуються логіко-операційні навички в повсякденній практиці мислення кожної людини: здійснюючи різноманітні логічні дії, ми загалом не аналізуємо їхні внутрішні механізми, не замислюємося, чи відповідають вони певним законам, чи рекомендаціям.

1.2. Інтуїція, здоровий глузд та знання логіки в роботі редактора

Логічні операції в типових ситуаціях здійснюються автоматизовано, неусвідомлено. Так само автоматизовано ми сприймаємо логічну організацію повідомлень, які надходять. У цих випадках зазвичай говорять про інтуїтивну оцінку різних явищ. Розвинена інтуїція у сприйнятті смислової (як і мовної) організації тексту – цінна якість, особливо для тих, хто професійно працює над створенням чи редагуванням повідомлень. Вона дозволяє фокусувати увагу на певних частинах тексту ще в процесі попереднього знайомства з ним та виділяти їх для наступного аналізу.

Однак за своєю природою інтуїція не дає відповіді на питання «чому?». А це питання в роботі над текстом виникає дуже часто (чому цей спосіб аргументації хибний, чому правильно висловити певну думку слід саме так, а не інакше, тощо).

У такому випадку необхідний аналіз, що включає в себе оцінку ситуації, прийняття мотивованого рішення, вибір оптимального способу його реалізації. Аналіз у першу чергу можна виконати на рівні так званого «здорового глузду». Саме здоровий глузд виявляється достатнім засобом для подолання якихось конкретних труднощів у роботі над текстом.

Проаналізуємо визначення: «*Естетика є наука про естетичне в житті та мистецтві*».

Можна припустити, що вже побіжне ознайомлення з ним викличе певне незадоволення (визначення інтуїтивно „не сподобалось”) і це відчуття інтелектуального дискомфорту стимулює наступні розмірковування. На рівні здорового глузду аналіз міг би протікати приблизно так:

1. Чи правомірним є визначення поняття **естетика** за допомогою поняття **естетичного**?

2. Чи не нагадує нам це відоме «масло масляне»? Можливо з погляду теорії визначення слід визнати тавтологічним?

3. Далі, якщо припустити, що реципієнт визначення (читач) не знає значення слова «естетика», то йому так само буде незрозумілим і слово «естетичне».

Таким чином дана дефініція не досягає мети. Вона неефективна і з практичної точки зору. Потрібно визнати, що подібні розмірковування мають раціональне зерно і можуть стати основою для перегляду аналізованого визначення.

Проте аналіз на рівні здорового глузду має суттєві недоліки. Мінімум логічних знань, придбаний у результаті вивчення елементарного курсу логіки, робить аналіз більш економним.

Вивчення логіки корисне всім, хто займається розумовою діяльністю. Та є професії, для яких ці знання мають принципове значення. До них безперечно належать і редактори. Справа в тому, що під час підготовки матеріалів у масових комунікаційних процесах зростає відповідальність за якість поданої інформації. Адже одна й та ж смислова помилка матиме різні наслідки залежно від того, де її допущено, – в приватній розмові, лекції чи друкованому виданні, адресованому багатомільйонній читацькій аудиторії. З іншого боку в масових інформаційних процесах зростає комфортність контролю над усіма аспектами організації тексту, оскільки цей контроль здійснюється не тільки самим автором, але і в його співпраці з редактором, рецензентом, консультантом.

Важливим питанням смислового контролю над повідомленням є знаходження і ліквідація різноманітних логічних помилок. Негативні наслідки проникнення логічних помилок у тексти можна показати на прикладі протиріччя. За одним з основних формально-логічних законів (законом протиріччя) не можна вважати одночасно істинними два судження, в одному з яких заперечується те саме, що стверджується в іншому. Текст, що має подібні судження слід вважати неоднозначним і неякісним з погляду логіки. А між тим протиріччя іноді проникають у повідомлення, суттєво знижуючи їх інформативність. Часто це пов'язано з тим, що взаємовиключаючі су-

дження ідуть не підряд, а розділені частиною тексту. Такі протиріччя називаються **дистантними**.

! «Мистецтво соцреалізму не знає тематичних обмежень» а далі через три сторінки „Будь-яке мистецтво, пов'язане з життям, розвиток якого приносить (у тому числі і тематичні) обмеження”. Помилку не помітили вчасно, однак після публікації її помітив і дотепно обіграв критик.

Коли йде мова про значення логічної культури редакційно-видавничих працівників, слід урахувувати ще один практичний аспект цієї проблеми, пов'язаний із взаєминами автора й редактора в процесі підготовки матеріалу до публікації. Справа в тому, що в інтелектуально-комунікативній практиці надто часто виникають конфліктні ситуації, які надають особливої ваги вмінню логічно точно кваліфікувати деякі явища і мотивувати свою точку зору. Як уже було сказано, аналіз на рівні здорового глузду в таких випадках не завжди виявляється ефективним (у випадку можливого конфлікту), а посилення на інтуїцію взагалі неприйнятні.

Кваліфікація існуючих у тексті інтелектуальних операцій і мотивування прийнятих у зв'язку з цим рішень, безперечно, будуть більш вагомими тоді, коли вони спираються не на суб'єктивні (смакові) оцінки, а на тверді знання принципів логіки.

Очевидно, всі ці загальнокультурні знання особливо важливі для професійної практичної діяльності журналіста, який на відміну від представників майже всіх інших професій працює з людьми і «на людях». Саме журналістам частіше за всіх інших фахівців доводиться презентувати результати своєї роботи на публіці, приймати винятково відповідальні рішення в дуже складних умовах, швидко реагувати на їхні постійні зміни.

1.3. Соціальне значення логічного нормування повідомлення

Перевіряючи тексти відповідно до норм логіки, ми маємо можливість впливати на інформативність конкретного повідомлення. Однак, розглядаючи з цього погляду діяльність працівників інформаційних служб, і насамперед, журналістів, слід звернути увагу на ще один аспект, який має винятково соціальну значущість. У сучасному суспільстві ЗМІ утворюють найширшу і мабуть найдієвішу основу логосфери, під впливом якої формуються логіко-операційні навички людини.

Тексти, що циркулюють в соціальних комунікаціях, володіють особливою логіко-формуючою, логіко-навчальною силою, що пояснюється, по-перше, їхньою винятковою екстенсивністю (направленістю величезній кількості потенційних споживачів) і, по-друге, соціальним авторитетом ЗМІ. Тому удосконалюючи логічну організацію конкретних повідомлень, журналіст і редактор тим самим покращують і логіко-формуючу функцію тексту, а отже, по можливості, сприяють підвищенню рівня логічної культури особистості й суспільства в цілому. Адже редакції, видавництва, телестудії є тими пунктами, де схрещуються потоки інформації, де сконцентровані можливості цілеспрямованої її обробки. Саме тому удосконалення логічної організації повідомлення (тексту) журналістом має широке соціальне значення.

Головні терміни, які потрібно запам'ятати:

Логіка є наукою про елементарні форми, принципи і методи правильного міркування.

Логічна культура особистості – це сукупність вмінь оперувати поняттями і судженнями, доводити, робити умовиводи, тобто здійснювати інтелектуальні дії.

Фактори формування логічної культури:

- 1) природжений потенціал;
- 2) соціальне середовище (подібно до того, як людина вчиться говорити, контактуючи з іншими людьми, вона вчиться і мислити);
- 3) логосфера (мовне середовище спілкування).

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняття «логіка»?
2. Яке міркування називають правильним?
3. У чому полягає соціальне значення логічного нормування повідомлення?
4. Під впливом яких факторів формується логічна культура особистості?
5. Яке значення має знання логіки для редактора?

Тема 2. Основні закони логіки та наслідки їх порушення в текстах ЗМІ

2.1. Поняття про міркування та його структуру. Риси правильного мислення

Логіка має загальнолюдський характер. Іноді говорять про логіку різних груп людей: дитячу, жіночу, логіку злочинців, логіку законників. Різні групи людей в процесі міркування опираються на специфічні засади, положення, які вважають безумовно істинними. А це може істотно впливати на результати їхніх міркувань, а іноді й самі міркування. Це ж призводить до свідомого чи несвідомого порушення законів логіки.

Предметом логіки як науки упродовж усієї історії її розвитку були різноманітні схеми міркувань.

Міркування – це розумовий процес, у ході якого на підставі наявних, відомих знань отримують нове знання.

Структура будь-якого міркування складається з двох компонентів:

- засновків;
- висновку.

Засновки – це висловлювання, в яких міститься вихідне, відома знання.

Висновок – це висловлювання, в якому міститься нове знання і яке отримують логічним шляхом із засновків.

Всі люди є смертними.

Тарас Шевченко – людина.

Отже, Тарас Шевченко є смертним

У цьому міркуванні висловлювання «Всі люди є смертними», «Тарас Шевченко – людина» засновками, а

висловлювання, яке стоїть під ризиком «Отже, Тарас Шевченко є смертним» можна вважати висновком наведеного міркування.

Звичайно у житті ми ніколи так не міркуємо. Як правило, у процесах реальної комунікації люди опускають деякі засновки, а іноді й висновки міркувань, тобто скорочують їх.

Проте якщо ви хочете провести ґрунтовний аналіз міркувань супротивника, грамотно розкрити його точку зору, виявити помилки, наявні в його міркуваннях, побудувати обґрунтоване спростування його позиції з якогось питання, насамперед ви повинні вміти міркувати в повному вигляді, тобто вміти з'ясувати всі засновки та висновки співрозмовника.

У логіці міркування поділяють на:

- правильні;
- неправильні.

Правильне міркування – це міркування, в якому дотримано всіх правил та законів логіки.

Неправильне міркування – це міркування, в якому припущено логічних помилок унаслідок порушення правил або законів логіки.

Прикладом правильного міркування може бути

такий умовивід:

Кожен громадянин України повинен визнати її Конституцію.

Всі народні депутати України – громадяни України.

Отже, кожен з них повинен визнати Конституцію своєї держави.

Неправильним треба вважати таке міркування:

Оскільки економічна криза в Україні явно дає про себе знати після проголошення її самостійності, то остання і є причиною цієї кризи.

Логічну помилку такого типу називають: після цього –

внаслідок цього. Вона полягає в тому, що часову послідовність подій у подібних випадках ототожнюють із причиною.

Поняття правильності мислення пов'язане з поняттям істинності. Істинними є думки, які в принципі загалом відповідають дійсності за своїм змістом.

У формальній логіці розглядають думки, як такі, за яким закріплене лише одне значення – або істина, або хиба.

Прикладом істинної думки є судження:

*«Є громадяни України, які не визнають п
ринаймні деяких статей Конституції своєї держави»*

Неістинною думкою може бути будь-яке положення, яке не відповідає дійсності.

Прикладом неістинної думки є,

скажімо, твердження, що

«української нації взагалі не снує».

Метою пізнання є отримання істинних знань. Для того, щоб одержати такі знання за допомогою міркувань, треба, по-перше, мати істинні засновки, по-друге, правильно їх поєднувати, тобто міркувати відповідно до законів логіки.

При використанні хибних засновків припускаються фактичних помилок, а при порушенні законів логіки, правил побудови міркувань роблять логічні помилки.

Правильне мислення повинно бути:

- 1)**визначеним** – треба чітко визначати поняття, якими оперуємо;
- 2)**послідовним** – всяке положення можна зрозуміти, коли підходить до його пояснення з певною послідовністю;
- 3)**несуперечливим** – всяке поняття не повинно суперечити саме собі;
- 4)**доказовим** – всяка висловлена нами думка повинна бути обґрунтована.

2.2. Закон тотожності

Сучасна логіка визначає закон мислення як завжди істинне висловлювання (формулу).

Загальність універсальність законів логіки виявляється в тому, що вони діють у всіх сферах людського мислення.

Досліджуючи правильне мислення, Аристотель відкрив риси правильного мислення: визначеність, послідовність, несуперечливість, доказовість; і сформулював 3 основні закони формальної логіки: закон тотожності, закон несуперечності (протиріччя), виключення третього. Четвертий закон логіки, як вважають деякі науковці, сформулював Г. В. Лейбніц: закон достатньої підстави.

Оскільки кожна річ, хоч і змінюється, проте зберігає свою визначеність у межах міри, то і думки про речі мають бути визначеними. На сторожі визначеності і стоїть перший закон логіки, спрямований проти нечіткості і багатозначності думок.

Закон тотожності має таке формулювання: кожна думка має бути чіткою за обсягом, ясною за змістом і залишатися незмінною в ході одного й того ж міркування.

Вулкани – гори.

Гейзери – вулкани.

Отже, гейзери – гори

 У цьому міркуванні порушено закон тотожності, оскільки поняття «вулкан» у першому судженні означає результат виверження у формі застиглої лави, а в другому – власне виверження і до того ж у вигляді води або пари. Причиною невиправданого ототожнення названих понять є невизначеність їхнього обсягу.

Дотримуватися тотожності думки під час даного міркування необхідно для того, щоб міркування було правильним. Предмет нашого міркування не повинен змінюватися довільно, поняття замінюватися і змішуватися одне з іншим. Це запорака визначеності мислення. Порушення першого закону тягне за собою

заміну понять при міркуванні, може спричинити неточність термінології, робить міркування неконкретними, нечіткими, обтічними.

Поza першим законом логіки було б неможливим будь-яке втручання редактора в текст, були б безглуздими вимоги максимально зберегти при правці думку і стиль автора, оскільки пошуки еквівалента під час правки ґрунтуються саме на законі тотожності.

У журналістських матеріалах порушення закону тотожності найчастіше виражено у відступах від головної теми, в неорганізованому викладі.

 Заголовок газетного матеріалу: «Не кожна черкаська Попелюшка потрапить на шкільний бал?» (ВЧ. – 28.05.2003). Після прочитання такого заголовка, можна припустити, що в тексті йтиметься про фінансові питання, пов'язані з організацією випускних вечорів. Але ще у врізі до інтерв'ю (а це інтерв'ю з директором однієї з черкаських шкіл) ми можемо виділити кілька додаткових тем, прямо не пов'язаних із репрезентованою в заголовку. Нижче подаємо текст врізу:

«30 травня пролунає останній дзвінок у школах. (1) Наші діти вмиють подорослішають на один рік. Одні з них випурхнуть у доросле життя, а інші просто майнуть на літні канікули, щоб восени повернутися знову у рідні шкільні стіни. Між іншим, діти дорослішають рано, і причин для цього, на жаль, надто багато. (2) Навіть у Черкасах уже навчилися розрізняти престижні елітні школи та школи бідняків. Звісно, останнім місце на окраїні. (3) Школу № 24 розташовано у мікрорайоні «Хімселище». Її оточено гуртожитками і старими «хрущовками». Директор цієї школи Генадій Скирда двічі читав про цю школу у «Вечірці» торік. Тоді він викладав математику у школі № 32 і гадки не мав, що змінить місце роботи саме на 24-ту...

(4) Нагадаю коротко про конфлікт. Учитель фізкультури на уроці жорстко повівся з 11-річним учнем. Коли хлопчик потра-

пів на лікарняне ліжко, медики констатували компресорний перелом хребта – відразу трьох хребців, що підтвердила згодом судмедекспертиза. Директор школи подав заяву на звільнення за власним бажанням. (5) І у школу № 24 прийшов новий керівник – Генадій Скирда.

Генадій Федорович викладає у «складному» класі математику. Діти відразу полюбили і нового педагога, і його предмет. Уроки математики тут чекають із нетерпінням. Конфлікт між учнями і педагогами вичерпано, до нього ніхто не повертається.

Саме батьки цієї школи зателефонували до редакції, розповіли про зміни у школі і про захоплення учнів новим директором. Вони й визначили, що Генадій Федорович Скирда розповість про проблеми школи».

Виділяємо такі теми:

1. Проблема акселерації.
2. Звичайні та елітні школи в Черкасах.
3. Черкаська школа № 24.
4. Конфлікт у школі № 24.
5. Постать Генадія Скирди, колишнього вчителя математики й нинішнього нового директора школи № 24.

Такі відступи від головної теми статті є прикладом порушення закону тотожності, відповідно до якого кожна думка повинна бути чіткою за обсягом, ясною за змістом, і яка не повинна змінюватися в ході одного й того ж міркування.

Навмисне порушення цього закону на практиці трапляється рідко. Зазвичай причиною порушення буває невміння викладати думки, незнання, недбалість.

2.3. Закон несуперечності (протиріччя)

Об'єктивною основою закону несуперечності є те, що один і той самий предмет не може одночасно мати і не мати одну й ту саму властивість.

Закон несуперечності (протиріччя) полягає в тому, що два судження, в одному з яких щось стверджується, а в другому заперечується, не можуть бути одночасно істинними.

1. Суперечать одне одному такі висловлювання: «Ця людина здійснила цей злочин» та «Ця людина не здійснила цей злочин».

2. Немає суперечності у таких висловлюваннях: «Пальто, вкрадене в потерпілого, було брунатного кольору» та «Пальто, знайдене в обвинуваченого не було брунатного кольору»,

оскільки в них йдеться або може йтися про різні речі.

3. Не є суперечливими такі висловлювання: «Петров є осудним» та «Петров не є осудним», якщо в першому з них мається на увазі один час (наприклад до здійснення злочину), а в другому – інший час (наприклад при здійсненні злочину або після нього).

Причиною допущення порушень закону несуперечності може бути плутаність мислення, недостатня обізнаність, інші суб'єктивні, якими можуть бути і політичні, припущення.

Заголовок матеріалу: «Двадцять років ні люди, ні влада не можуть помирити сусідів, які сваряться через межу й відрізаний коров'ячий хвіст» (ВЧ. – 24.09.2003). У четвертому абзаці тексту читаємо: «Коров'ячий хвіст назавжди посварив між собою сусідів. – а вже у наступній фразі автор сам суперечить собі. – А нині весь куток дружно згадує стару пригоду. У житті, як на довгій ниві, всякого буває. – та під кінець абзацу заперечує і цю думку. – То чому ж коров'ячий хвіст усе ще заважає порозумітися сусідам?»

Так читачеві і не зрозуміло, сусіди перебувають у стані сварки чи ні.

Редактор повинен ретельно проаналізувати текст в цілому для того, щоб виділити суперечливі пари висловлювань і сформулювати суперечливі судження. Вимагаючи від автора несуперечливі висловлювання.

перечливих суджень, він у своїх рекомендаціях повинен суворо дотримуватися цього закону, пам'ятаючи, що будь-який аналіз не допускає логічних суперечностей.

2.4. Закон виключення третього

Цей закон діє лише між суперечними судженнями.

Щоб діяти, необхідно прийняти одне і тільки одне рішення.

Закон виключення третього – із двох суперечних суджень одне неодмінно є істинним, друге – хибним, а третього бути і не може.

У Аристотеля цей закон викликав великі сумніви. Він висловлювався про його неспроможність, коли розглядають майбутні події, настання яких у теперішньому часі ще не є визначеним, і тому невідомо, чи відбудуться вони в майбутньому, чи ні.

 Розглянемо таке висловлювання: «*Наступного року в цей самий час буде здійснено пограбування сторіччя*». У цей момент йому складно приписати якесь логічне значення: воно не є істинним, але і не є хибним. Таким самим є і заперечення цього висловлювання. Проте закон виключення третього стверджує, що або саме це висловлювання, або його заперечення має бути істинним.

У зв'язку з цим Аристотель запропонував обмежити сферу використання цього закону лише висловлюваннями про минуле і теперішнє. До висловлювань про майбутнє він не може бути застосований.

2.5. Закон достатньої підстави

Четвертий закон логіки забезпечує доведеність, обґрунтованість мислення. **Закон достатньої підстави** формулюється так: **достовірною треба вважати тільки ту думку, істинність якої достатньо обґрунтована.**

Цей закон, забороняючи приймати на віру будь-які думки, тим самим захищає право кожної людини на сумніви, власні

погляди, переконання, світогляд.

*«Я кілька разів прочитав підручник з логіки, а тому за-
слуговую на позитивну оцінку з цієї дисципліни»* Тут по-
рушено закон достатньої підстави, тому що оцінка ста-
виться за знання (іноді уміння, навички).

Цей закон логічного мислення вимагає, щоб будь-яка істинна думка була обґрунтована іншими думками, істинність яких доведена. Дотримання його досягається обґрунтованістю мислення, обов'язковою умовою правильного мислення.

У будь-якому міркуванні наші думки повинні бути внутрішньо пов'язані одна з одною, витікати одна з одної, обґрунтовувати одна іншу. Істинність суджень повинна бути доведена надійними доказами. Закон достатньої підстави формулює цю вимогу в загальному вигляді. Достатність підстав у кожному конкретному випадку – предмет розгляду спеціальних наук, але логічна обґрунтованість – необхідна якість кожного журналістського виступу.

Перелічені закони назвали основними на тій підставі, що вони виражають такі корінні риси логічно правильного мислення, як визначеність, послідовність, несуперечність і обґрунтованість думок.

Закони логіки широко використовуються в кібернетиці, роботі електронно-обчислювальних машин, математичній лінгвістиці тощо.

Гумор часто базується на порушенні основних законів логіки (у зв'язку з тим, що засадами гумору є порушення правильного, логічного ходу речей).

Жарт *«Камікадзе повернувся з завдання»* базується на порушенні закону несуперечності.

Головні терміни, які потрібно запам'ятати:

Засновки – це висловлювання, в яких міститься вихідне, відоме знання.

Висновок – це висловлювання, в якому міститься нове знання і яке отримують логічним шляхом із засновків.

Міркування – це розумовий процес, у ході якого на підставі наявних, відомих знань отримують нове знання.

Правильне міркування – це міркування, в якому дотримано всіх правил та законів логіки.

Неправильне міркування – це міркування, в якому припущено логічних помилок унаслідок порушення правил або законів логіки.

Правильне мислення повинно бути:

- 1) **визначеним** – треба чітко визначати поняття, якими оперуємо;
- 2) **послідовним** – всяке положення можна зрозуміти, коли підходити до його пояснення з певною послідовністю;
- 3) **несуперечливим** – всяке поняття не повинно суперечити саме собі;
- 4) **доказовим** – всяка висловлена нами думка повинна бути обґрунтована.

Питання для самоперевірки

1. Назвіть риси правильного мислення.
2. Яка структура міркування?
3. Яку думку називають істинною?
4. Які наслідки порушення закону тотожності в текстах ЗМІ?
5. Які обмеження існують для закону виключення третього?

Тема 3. *Поняття як форма мислення*

3.1. Поняття. Зміст і обсяг понять. Логічні операції над поняттями: поділ поняття, визначення, обмеження, узагальнення

Поняття – це основний елемент абстрактного мислення; судження – основна форма вираження наших знань; умовивід – засіб отримання нових знань на основі раніше набутих шляхом логічного розмірковування.

Поняття є ідеальною формою відображення дійсності в нашій свідомості. Якщо ми знаємо, що являє собою той чи той предмет, які властивості йому притаманні, в яких відношеннях він перебуває з іншими предметами, то ми маємо поняття щодо цього предмета. Поняття являє собою знання про предмети дійсності, але це не просто знання, а знання про суттєві ознаки предмета, про його сутність. У зв'язку з цим поняття можна визначити так.

Поняття – це форма мислення, яка відображає предмети в їх загальних та істотних ознаках.

Поняття відрізняється від уявлення тим, що відображає множину предметів, тоді як уявлення – лише один предмет. Часто поняття називають абстрактним, а уявлення конкретним. Зміст уявлень має індивідуальний, суб'єктивний відтінок, а з понять вилучається все суб'єктивне.

Матеріальною оболонкою поняття є слово (наприклад, «холод»), словосполучення («зимовий холод») або називне речення («Зимовий холод»).

Будь-яке поняття має свій зміст та обсяг.

Змістом поняття називається сукупність ознак, які характеризують дане поняття.

Сукупність таких ознак: коротке, переважно віршоване, алегоричне оповідання, яке має повчальний зміст – виражені в понятті «байка»

Будь-яке поняття має свій обсяг.

Обсяг – це сукупність предметів, які входять в дане поняття. Меркурій, Венера, Земля, Марс, Юпітер, Плутон, Сатурн – складають поняття «планети сонячної системи».

Розглянемо поняття «конституція».

Його змістом є такі ознаки:
бути основним законом держави.

Обсягом є клас усіх конституцій.

Відношення між обсягом та змістом поняття регулює закон, який отримав назву «закону оберненого відношення між обсягом та змістом поняття».

Цей закон уперше було сформульовано у XVII сторіччі у логіці Пор-Рояля.

Його сутність є такою: чим ширшим є зміст поняття, тим вужчим є його обсяг.

Дамо логічний аналіз структури поняття «злочин».

Його змістом є така суттєва ознака:
бути суспільно небезпечним діянням
(дією або бездіяльністю).

Обсягом цього поняття є клас усіх злочинів.

Назва тексту має безпосереднє відношення до логічних операцій обмеження та узагальнення.

Обмеження – логічна операція над поняттями, завдяки якій відбувається перехід від поняття з широким обсягом (родово-

го) до поняття з вужчим обсягом (видового) шляхом додавання ознак, тобто обмеження переходом від роду до виду.

Обмеженням поняття «журнал» є поняття «жіночий журнал» (додаємо ознаку «жіночий»).

Межею обмеження є одичне поняття.

Для нашого зразка це, наприклад, – «журнал «Космополітен» № 5 за 2006 рік, придбаний мною».

Держава + демократична = демократична держава – сучасна українська держава.

Узагальнення – логічна операція, в результаті якої відбувається перехід від поняття з вужчим обсягом (видового) до поняття з ширшим обсягом (родового) шляхом вилучення видових ознак.

Узагальненням поняття «журнал» є поняття «періодичне видання».

Межею узагальнення є гранично широкі поняття, які називають категоріями.

Назва тексту часто утворюється завдяки операціям обмеження та узагальнення змісту тексту.

Узагальнюючою є назва навчального посібника «Логіка», оскільки поняття «логіка» є родовим до усіх тем книги. А назва інтерв'ю з поетесою Юнною Моріц «Я не займаюсь виробленням вражень» належить до обмежуючих назв, тому що ця думка письменниці – тільки одна з численних тем інтерв'ю.

Запам'ятайте. Обмеження або узагальнення мають місце лише у випадку, коли вихідне поняття і те, яке утворюється внаслідок цих логічних операцій, перебувають у відношенні підпорядкування.

Книга – розділ книги.

Жодна книга не є розділом, і навпаки.

Найбільш важливими операціями над поняттями є поділ та визначення.

Поділ поняття – логічна операція, за допомогою якої розкривається обсяг родового поняття через перелік його видів або елементів.

Поділ понять є необхідною умовою пізнання, завдяки йому впорядковується понятійний апарат науки, а відповідно й досягається й об'єктивна упорядкованість предметного світу. Жодна наука не може обійтись без поділу. Причому деякі поділи становлять наукові відкриття (періодична таблиця Менделєєва).

Поняття, що ділиться, називається **поділюваним**, а результати поділу – відповідні видові поняття – **членами поділу**. Поділюване поняття і члени поділу перебувають у **відношенні підпорядкування** (першому підпорядковані другі), а члени поділу між собою – у **відношенні співпідпорядкування**.

Ознака (чи сукупність ознак), з огляду на яку здійснюється поділ називається його **основою**. Основою поділу може виступати та чи та ознака тільки, якщо вона характерна для кожного елемента обсягу поділюваного поняття.

Визначення – це логічна операція, за допомогою якої розкривається зміст поняття, тобто робиться перелік ознак, які в ньому мисляться, або з'ясовується значення певного терміну.

Визначення дає можливість відрізнити мислимі в понятті предмети від усіх інших. Сукупність визначень складає термі-

но-понятійний апарат будь-якої науки. Без визначень неможливе спілкування людей. Визначенню понять присвячено численні наукові дослідження та цілий розділ літератури – довідкова (будь-який словник або енциклопедія – це збірка визначень). Визначення понять мають велику роль у навчальному процесі. Викладачі усіх дисциплін постійно перевіряють наявність понятійних знань, звертаючись до учнів із запитаннями: «Що таке, наприклад, логіка?» або «Що називається (скажімо) гіперболою?»

3.2. Види понять. Їхня класифікація та логічна характеристика

Поняття можуть бути повсякденні: рослина, тварина, здоров'я, справедливість; наукові: майно, злочин, асиміляція; філософські: матерія, свідомість, простір, час.

У логіці виокремлюють поняття на основі різних ознак.

Залежно від характеристики обсягу поняття поділяють на:

- **одиничні;**
- **загальні;**
- **пусті.**

Одиничне поняття – це поняття, обсягом якого є один елемент.

Поняття «Сократ», «найвища гора планети Земля», «Черкаський національний університет ім. Т. Шевченка», «Г. Сковорода» є одиничними поняттями.

Загальне поняття – це поняття, обсягом якого є клас однорідних предметів.

Поняття «місто», «університет», «добрий вчинок», «державна» є загальними.

Пусте поняття – це поняття, обсяг якого не містить жодного елемента.

Пустота поняття може бути зумовлена різними обставинами.

По-перше, можливістю фіксації деякими поняттями логічно несумісних ознак. Такі поняття можна кваліфікувати як логічно пусті.

Поняття *«злочинець, який не вчинив жодного злочину»*, *«круглий квадрат»*, *«одружений холостяк»* тощо є пустим.

По-друге, поняття може бути пустим, якщо воно суперечить законам природи. Такі поняття можна кваліфікувати як фактично пусті.

Поняття *«міст через Атлантичний океан»*, *«кентавр»*, *«вічний двигун»*, *«людина, яка побувала на Венері»* тощо є фактично пустими.

Залежно від типу елементів обсягу поняття поділяють на:

- **конкретні;**
- **абстрактні.**

Конкретне поняття – це поняття, елементом обсягу якого є предмет або клас предметів.

Поняття *«комп'ютер»*, *«крадіжка»*, *«майно»*, *«антологія»*, *«збірник»* є конкретними поняттями.

Абстрактне поняття – це поняття, елементом обсягу якого є властивості предметів або відношення між ними.

Поняття «талановита людина» є конкретним, оскільки до його обсягу увіходять будь-які талановиті люди: Пушкін, Моцарт, Сальвадор Далі та ін.

А поняття «талановитість» є абстрактним, оскільки до його обсягу увіходять властивості людей, а саме їхня талановитість: талановитість Пушкіна, талановитість Моцарта, талановитість Сальвадора Далі тощо.

Залежно від характеру елементів обсягу поняття поділяють на:

- збірні;
- незбірні.

Збірне поняття – це поняття, елементами обсягу якого є класи предметів.

Незбірне поняття – це поняття, елементами обсягу якого є окремі предмети.

1. Прикладом збірного поняття може бути поняття «сузір'я», оскільки елементами обсягу цього поняття є різноманітні множини зірок, які є сузір'ями: сузір'я Велика Ведмедиця, сузір'я Мала Ведмедиця; а також поняття «молодь», «меблі», «флора», «фауна», «спілка» тощо.

2. Прикладами незбірних понять можуть бути поняття «університет», «планета Сонячної системи», «людина», ректор тощо.

Залежно від наявності чи відсутності у змісті поняття ознак, на підставі яких предмети узагальнюють у клас, поняття поділяють на:

- позитивні;
- негативні.

Позитивні поняття – це поняття, у змісті яких фіксують наявність певних ознак.

Негативні поняття – це поняття, у змісті яких фіксують відсутність певних ознак.

1. Поняття «осудність» є позитивним, оскільки у змісті цього поняття містяться такі ознаки:
 - 1) здатність людини усвідомлювати свої дії та
 - 2) керувати ними.
2. Поняття «неосудність» є негативним, оскільки зміст цього поняття заперечує наведені вище ознаки.

Залежно від наявності чи відсутності у змісті поняття ознак, які вказують на відношення з іншими поняттями, поняття поділяють на:

- **відносні;**
- **безвідносні.**

Відносні поняття – це поняття, у змісті яких наявні ознаки, які вказують на відношення з іншими поняттями (поняття, що відображає предмети, існування яких немислиме без існування деяких інших предметів, потребують наявності парних понять).

Безвідносні поняття – це поняття, у змісті яких відсутні ознаки, які вказують на відношення з іншими поняттями (поняття, що відображає предмет, з існуванням якого не пов'язується необхідне існування деяких інших предметів, не потребують парних їм понять).

1. Відносні поняття: «*батьки*» (стосовно поняття «*діти*»), «*начальник*» (стосовно поняття «*підлеглий*»), «*боржник*» (стосовно поняття «*кредитор*»), «*верх*» – «*низ*», «*уперед*» – «*назад*», «*центр*» – «*периферія*», «*позивач*» – «*відповідач*» тощо.
2. Безвідносні поняття: «*держава*», «*література*», «*книга*», «*норма права*» тощо.

3.3. Типи відношень між поняттями

У логіці поняття за змістом поділяють на:

- **порівнянні;**

– **непорівнянні**.

Порівнянні поняття – це поняття, які мають спільні родові ознаки.

Для понять «троянда» та «тигр» можна встановити спільну родову ознаку: «бути живим створінням». Ці поняття є порівнянними. Інші приклади: «стільці» і «лави», «студенти» і «дорослі».

Непорівнянні поняття – це поняття, які не мають спільних родових ознак.

Для понять «музика» та «потяг» навряд чи можна знайти спільну родову ознаку.

Ці поняття є непорівнянними.

Інші приклади «електрон» і «ніжність», «овес» і «покарання».

Певні відношення можна встановити лише між порівнянними поняттями.

Порівнянні поняття поділяються на:

– сумісні;

– несумісні.

Сумісні поняття – це поняття, які мають спільні елементи обсягу, тобто їхні обсяги повністю або частково збігаються.

«Студент» – «відмінник»; «прокурор» – «батько».

Несумісні поняття – це поняття, які не мають спільних елементів обсягу, тобто їхні обсяги не перетинаються.

«Чорне» – «біле», «праве» – «ліве».

Відповідно до цього поділу понять у логіці розрізняють типи відношень між сумісними поняттями та типи відношень між несумісними поняттями. Розглянемо їх докладніше.

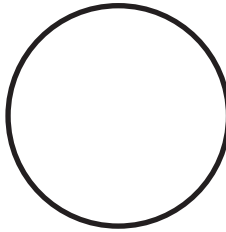
Існують три типи відношень між сумісними поняттями:

- відношення тотожності;
- відношення підпорядкування;
- відношення перетину.

Відношення тотожності – це відношення, яке існує між поняттями, що мають різний зміст, але їхні обсяги повністю збігаються.

A, B

A – «вранішня зірка»

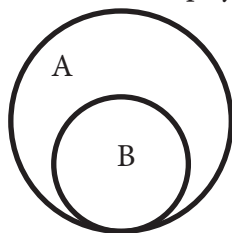
B – «вечірня зірка».

Ці поняття (A та B) є тотожними з огляду на те, що в їхніх обсягах узагальнено один і той самий предмет – планету Венера, хоча узагальнення здійснене на підставі різних ознак.

Відношення тотожності зображують за допомогою двох кругів, які повністю збігаються.

Слід зазначити, що тотожні поняття не слід плутати з абсолютними синонімами, які є різними термінами, що мають однаковий смисл (мовознавство і лінгвістика, правознавство і юриспруденція). Абсолютні синоніми фіксують одне й те саме поняття, а для встановлення певних відношень необхідно мати принаймні два поняття.

Відношення підпорядкування – це відношення, яке існує між родовим поняттям та поняттям, що виражає один з видів цього роду. Маються на увазі такі поняття, обсяг одного з яких становить частину обсягу другого поняття (включається до обсягу другого поняття, але не вичерпує його).

A – «літературний напрямок»

B – «романтизм».

За обсягом видове поняття B є вужчим, ніж родове поняття A, але за змістом видове поняття B включає в себе родове поняття A.

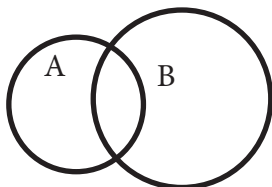
Відношення підпорядкування не характеризує поняття, які виражають співвідношення частини та цілого, оскільки між такими поняттями відсутній родо-видовий зв'язок.

Такі пари понять, як «книга» та «сторінка книги», «район міста» та «місто», «університет» та «філософський факультет», не перебувають у відношенні підпорядкування.

Відношення перетину – це відношення, яке існує між поняттями, обсяги яких перетинаються.

Маються на увазі такі поняття, до обсягів яких включені спільні елементи, проте обсяг кожного з цих понять включає також предмети, які не є елементами обсягу іншого поняття.

A – «студент»

B – «спортсмен»

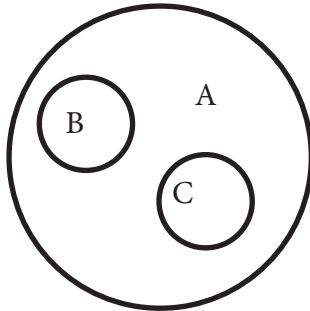
Спільні елементи обсягів понять A та B є носіями ознак обох понять.

Існують три типи відношень між несумісними поняттями:

- **відношення співвідпорядкування;**
- **відношення протилежності;**
- **відношення протиріччя.**

Відношення співвідпорядкування – це відношення, яке існує між поняттями, що є різними видами одного роду.

У цьому випадку обсяги видових понять не збігаються і повністю включаються до обсягу родового поняття.

A – «вищі навчальні заклади України».

B – «ЧНУ ім. Б. Хмельницького».

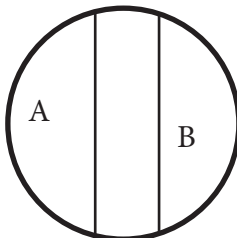
C – «КНУ ім. Тараса Шевченка».

Відношення протилежності – це відношення, яке існує між поняттями, зміст яких відрізняється найвищою мірою, тобто:

- сума їхніх обсягів не вичерпує обсягу родового поняття;
- обсяги таких понять є крайніми видами в межах одного роду;
- одне з таких понять містить у собі ознаки, які не просто заперечують ознаки іншого поняття, але й замінюють їх на протилежні.

C

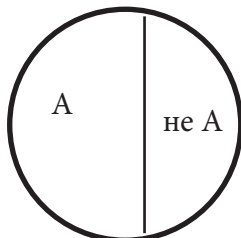

А – людина високого зросту

Б – людина низького зросту

С – людина

Відношення протиріччя – це відношення, яке існує між поняттями, що є видами одного роду, але на відміну від відношення протилежності, сума їхніх обсягів повністю вичерпує обсяг родового поняття, а зміст одного з них просто заперечує зміст іншого.

А – «законний».

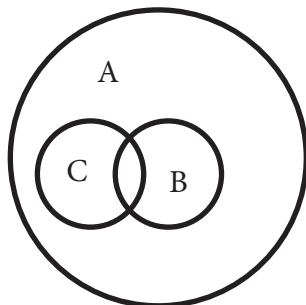
Не А – «незаконний».

Розглянуті відношення є базисними. За їхньої допомоги можна встановлювати відношення між кількома поняттями, до того ж ці відношення можуть бути різноманітними.

Так, установимо відношення між такими поняттями:

«письменник» (А), «сучасний письменник» (В), «український письменник» (С).

Головні терміни, які потрібно запам'ятати:

Поняття – це форма мислення, яка відображає предмети в їх загальних та істотних ознаках.

Змістом поняття називається сукупність ознак, які характеризують дане поняття.

Обсяг – це сукупність предметів, які входять в дане поняття.

Обмеження – логічна операція над поняттями, завдяки якій відбувається перехід від поняття з широким обсягом (родового) до поняття з вузьким обсягом (видового) шляхом додавання ознак, тобто обмеження переходом від роду до виду.

Узагальнення – логічна операція, в результаті якої відбувається перехід від поняття з вузьким обсягом (видового) до поняття з ширшим обсягом (родового) шляхом вилучення видових ознак.

Поділ поняття – логічна операція, за допомогою якої розкривається обсяг родового поняття через перелік його видів або елементів.

Визначення – це логічна операція, за допомогою якої розкривається зміст поняття, тобто робиться перелік ознак, які в ньому мисляться, або з'ясовується значення певного терміну.

Порівнянні поняття – це поняття, які мають спільні родові ознаки.

Непорівнянні поняття – це поняття, які не мають спільних родових ознак.

Сумісні поняття – це поняття, які мають спільні елементи обсягу, тобто їхні обсяги повністю або частково збігаються.

Несумісні поняття – це поняття, які не мають спільних елементів обсягу, тобто їхні обсяги не перетинаються.

Питання для самоперевірки

1. Що становить собою зміст поняття?
2. Чим поняття відрізняється від інших форм мислення?
3. В якому відношенні перебувають зміст і обсяг поняття?
4. Які операції з поняттями ви знаєте?
5. Що є межею обмеження поняття?

Тема 4. Судження. Умовиводи

4.1. Судження як основна форма вираження знань

Поняття саме собою не є закінченою думкою. Поняття тільки починає свій розвиток тоді, коли висловлюємося закінченими реченнями, та й то не усіма видами речень: «Це – літак», «Весною дні стають довшими, аніж узимку», «Необхідно виконувати Конституцію України» тощо. В усіх цих прикладах ми співвідносимо одні предмети думки з іншими шляхом організації кількох понять у певну єдину закінчену думку, форма якої у логіці називається судженням.

Судження – це логічна форма мислення, за допомогою якої щось стверджується або заперечується щодо предмета нашої думки або зв'язку між предметами думки.

Коли ми висловлюємося про навколишній світ чи наш внутрішній світ, так би мовити, судимо по нього – звідси походить і назва цієї логічної форми. Судження може бути істинним або хибним. Істинне судження відповідає дійсності: «Україна є республікою». Хибне судження не відповідає дійсності: «Україна є монархією». Логіка не визначає істинність чи хибність суджень – це справа конкретних наук і практики. Завдання логіки полягає в забезпеченні формальних умов і методів збереження істини протягом конкретного міркування.

Перша з таких умов полягає в розрізненні простих і складних суджень.

4.2. Види суджень. Прості й складні судження та їх структури

Прості судження містять одну закінчену думку, складні – дві й більше.

Залежно від того, на що саме спрямовано нашу думку, розрізняють **судження існування, судження про відношення й атрибутивні судження.**

Судження існування має структуру «S (не) існує»

«Наука існує», «Кисень в атмосфері Юпітера не існує».

Судження про відношення має таку структуру: два поняття, між якими встановлюється якийсь зв'язок, якийсь відношення – A R B.

*«Харків більший за Полтаву»,
«Дмитро закінчив університет раніше, ніж його брат»,
«Марія дочка Володимира»*

Атрибутивне судження складається з двох понять, одне з яких – предмет нашої думки – називається суб'єктом судження, а інше – ознака, – називається предикатом судження.

S – суб'єкт судження (те, що ми думаємо), поняття про предмет думки;

P – предикат судження (те, що ми мислимо про суб'єкт) – поняття про ту властивість предмета думки, наявність якої у ньому стверджується чи заперечується.

«Київ – столиця України» поняття «Київ» – S,
а «столиця України» – P.

У нашому прикладі між словами «Київ» і «столиця України» стоїть тире.

Його можна замінити словом «є», що називається логічною зв'язкою, яка обов'язково вказується в логічному аналізі судження. В українській та російській мовах зв'язка часто опускається, але в інших мовах (англійській, польській, німецькій, тощо) вона обов'язково присутня: «Das ist der Tisch», «Adwokat jest juristem».

Суб'єкт і предикат називають **термінами судження**.

І судження про відношення, і судження існування можуть бути переведені у форму атрибутивного судження.

Судження про відношення:

«*Верста більше, ніж кілометр*» переводиться

в атрибутивне «*Верста є міра довжини,*

що більша за кілометр». Судження існування:

«*Існує велика кількість публікацій про творчість*

Т. Г. Шевченка» переводиться у форму атрибутивного

«*Творчість Т.Г. Шевченка відображена у великій кількості публікацій*».

Граматичною формою судження є речення. Але не будь-яке речення містить у собі судження. Існують різні види речень: спонукальні, питальні, розповідні, називні. Судження висловлюється тільки у формі розповідних речень. Якщо просте судження завжди має три елементи – суб'єкт, предикат і зв'язку, то речення може складатися з невизначеної кількості членів.

«*Людина не може двічі увійти в ту саму річку*».

Як судження, буде складатися «S не є P»,

де S – «Людина», P – «двічі увійти в ту саму річку»,

зв'язок негативний – «не може».

Спонукальні речення на зразок «*Зачиніть двері!*», «*Не запізнуйтеся на заняття!*» не можуть бути судженнями. Ми не знаходимо в їхньому складі суб'єкта, предиката і зв'язки, так, як і в реченнях питальних типу «*Котра година?*» «*Що ти будеш робити після лекції?*». Запитання спрямовані на одержання певної інформації, тобто відповіді. Окремо слід виділити риторичні запитання, на які відповіді не очікується, бо вважається, що вона відома всім: «*Який студент ННІ української філології та соціальних комунікацій не знає свого директора?*», «*Яка матір не бажає щастя*

своїй дитині?» А раз відповідь відома, то й риторичне запитання можна подати у формі речення. «Кожен студент ННІ української філології та соціальних комунікацій знає свого директора», «Будь-яка мати бажає щастя своїй дитині». Тому риторичне питання вважається рівнозначним судженням.

У граматиці існують речення, що складаються з одного слова, наприклад, «Дощить» «Вечоріє» тощо. Такі речення можна легко перетворити, не змінюючи змісту, на розгорнуті речення і знайти в них судження.

Речення «Вечоріє» можна перетворити на «Вечір настає», а це вже форма судження «S є P». «Дощить» = «Дощ іде» .

Всі прості судження є категоричні.

Категоричне судження – це судження, в якому констатується наявність чи відсутність властивості предмета безвідносно до будь-яких умов.

За кількістю, тобто за обсягом суб'єкта, категоричні судження поділяють на **загальні, часткові, одиничні**.

Загальне судження – це судження, в якому за кожним мислимим у суб'єкті елементом множини стверджується чи заперечується певна ознака.

Суб'єкт взятий у повному обсязі.

«Усі студенти складають іспити»
« Всі S є (не є) P»

Часткове судження – це судження, в якому містяться знання про наявність або відсутність певної ознаки у частини предметів, що мисляться в суб'єкті, а про наявність цієї ознаки в решті цих предметів може бути відомо, що вона відсутня, або нічого не відомо.

*«Деякі люди виховані»,
«Двоє дверей з десяти були відчиненими»
« Деякі $S \in$ (не \in) P »*

Одиничне судження – судження, об'єктом якого є одиничне поняття.

*«Аристотель – фундатор логіки»,
«Ірен Роздобудьмо – авторка повісті «Гудзик»
« Дане $S \in$ (не \in) P »*

За якістю, тобто за характером зв'язки, судження поділяють на **стверджувальні та заперечні**.

Стверджувальне судження – судження, в якому констатується наявність ознаки в певного предмета (чи множини предметів).

*«Працюючі громадяни України платять податки» або
«Окремі категорії громадян мають право
на безоплатний проїзд у міському транспорті».*

Заперечувальне судження – судження, в якому констатується відсутність певної ознаки у кожного предмета, який мислиться в суб'єкті судження.

*«Риби не можуть жити без води»,
«Окремі студенти не взяли участь
у спортивних змаганнях»*

За кількістю та якістю всі категоричні судження можна поділити на чотири види:

1. **Загальностверджувальне судження** – судження, в яко-

му констатується наявність певної ознаки у кожного предмета, який мислиться в суб'єкті судження.

*«Усі люди мають право на житло»
«Усі $S \in P$ »*

2. **Загальнозаперечувальне судження** – судження, в якому констатується відсутність ознаки у кожного предмета, який мислиться в суб'єкті цього судження.

*«Ніяка підтримка терористів
не може бути виправдана»
«Жодне $S \notin P$ »*

3. **Частковостверджувальне судження** – судження, в якому констатується наявність певної ознаки в частини предметів, які мисляться в його суб'єкті.

*«Деякі курсові роботи були повернути
на доопрацювання»
«Деякі $S \in P$ »*

Судження є **частковим за кількістю і стверджувальним за якістю**.

4. **Частковозаперечувальне судження** – судження, в якому констатується відсутність ознаки в певній частини предметів, які мисляться в його суб'єкті.

*«Деякі люди не знають правил етикету»
«Деякі $S \notin P$ »*

Судження є частковим за кількістю і заперечувальним за якістю.

За модальністю судження поділяють на **судження необхідності**: «Після ночі настане день»; **дійсності**: «Осінь в цьому році тепла»; **можливості**: «У третьому тисячолітті людство, можливо, знайде шлях до мирного співіснування».

Модальність – характеристика судження, яка визначається принципом розрізнення об'єктивно можливого, дійсного і необхідного.

Логічна модальність полягає в ступені встановленої достовірності завдяки тому чи іншому різновиду судження.

За логічною модальністю судження поділяють на проблематичні та достовірні.

Проблематичне судження – судження, в якому щось стверджується чи заперечується з певним ступенем припущення.

«Причиною неврожаю зернових культур, мабуть є посушливе літо».

Достовірне судження – судження, що містить знання, обґрунтовані, перевірені практикою.

«Люди дихають киснем».

Складне судження – судження, до складу якого входять два і більше суб'єктів, або два і більше предикатів, або два та більше і суб'єктів, і предикатів.

*«Сергій, Тетяна і Ольга – відмінники нашої групи» – три S.
«Форми гласності в місцевому самоврядуванні реалізуються через засоби масової інформації»:*

випуск спеціальних бюлетенів, прес-релізів, проведення прес-конференцій, брифінгів, створення архівів інформації про діяльність органів місцевого самоврядування» – один S і шість P.

Складні судження поділяються на **безумовні та умовні**.

Безумовні судження поділяються на **єднальні та розділові**.

У єднальних наявне ствердження чи заперечення про належність предметів двох чи більше ознак

«Т. Шевченко – геніальний поет і талановитий живописець».

У предикаті розділового судження, як і в предикаті єднального вказується на дві чи більше ознак. Проте на відміну від єднального в розділовому судженні не стверджується, що всі ці ознаки належать предметів судження.

У ньому йдеться про належність чи неналежність предметів тільки однієї з цих ознак, або принаймні однієї з цих ознак.

«Цей кут є або гострим, або прямим, або тупим»

Умовне судження – судження, в якому відображається залежність того чи іншого явища від якихось обставин, і в якому підстава і наслідок з'єднуються за допомогою логічного сполучника «якщо... , то».

«Якщо в чотирикутнику всі сторони рівні, а кути прямі, то його діагоналі взаємно перпендикулярні».

Між простими судженнями у складному існує певна логічна зв'язка.

У сучасній логіці висловлювань пропонується говорити не про судження, а про висловлювання і формалізувати зв'язки між ними: єднальну зв'язку або кон'юнкцію, розділову або диз'юнкцію і умовну або імплікацію.

Кон'юнкція – єднальне висловлювання, в якому використовується логічний сполучник «і».

Граматичний сполучник, що буде стояти у реченні, не обов'язково буде і – замість нього може стояти кома, сполучники та, але, або, так само тощо. Однак логічний сполучник при єднальній зв'язці завжди буде і.

«Ганна прийшла на іспит і отримала п'ятірку».

Диз'юнктивне або розділове висловлювання буває двох видів: слабка диз'юнкція і сильна диз'юнкція.

Сильна диз'юнкція використовує логічний сполучник або..., або. У відповідному реченні можуть стояти сполучники і, так, але, чи, або..., або... Сильна диз'юнкція вказує на можливість із двох або декількох варіантів обрати тільки один

«Або я складаю залік з англійської мови з першого разу, або не складаю його з першого разу», «Виходячи на вулицю я одягну або шубу, або пальто, або плащ».

Слабка диз'юнкція використовує логічний сполучник «або». Вона на відміну від **сильної диз'юнкції** пропонує більше варіантів вибору: можливо тільки перше, можливо тільки друге, можливо і перше, і друге одночасно.

У реченні може стояти сполучники і, але, або.

«Під час перерви я буду або пити каву, або розмовляти по телефону, або і те і друге разом»

Імплікація, або **умовне висловлювання** використовує логічний сполучник «якщо..., то...», але у реченні може стояти «оскільки... остільки», «за умови... настає...», «тому, що», «коли...», «тоді...», і т. ін.

Імплікація має у своєму складі нерівнозначні прості висловлювання. **Перше висловлювання** – це підстава, друге **просте висловлювання** – це наслідок з першого.

«Якщо йде дощ, то асфальт мокрий»

Імплікація найчастіше (але не завжди) вказує на наявність причинно-наслідкових відношень: *«Якщо у дерева згнили корені, то воно засохне»*. В імплікативному судженні можуть виявлятися причинні, функціональні, просторові, часові, правонаступні, логічні тощо. Якщо ж такі зв'язки відсутні, то просте використання сполучника «якщо ..., то» зовсім не означає, що таке висловлювання імплікативне. Так, висловлювання *«Якщо вчора ми не знали розкладу іспитів, то сьогодні ми його знаємо»* є не імплікативним висловлюванням, а слабкою диз'юнкцією.

Еквівалентність (подвійна імплікація) – відношення між підставою і наслідком, коли тільки одна певна підстава дає наслідок, а цей наслідок може у свою чергу розглядатися як підстава для своєї підстави. Еквівалентне висловлювання використовує логічний сполучник «тоді і тільки тоді, коли...», або «якщо і тільки якщо...», «у тому і тільки у тому випадку, коли...»

 «Людина притягається до кримінальної відповідальності тоді і тільки тоді, коли вона вчинила злочин»

4.3. Роль запитань у пізнанні. Структура запитання. Логічна класифікація запитань

Одним з різновидів суджень є запитання. Процес пізнання породжується необхідністю задоволення потреб людини. У теоретичному плані ця необхідність виражається у формі запитань, які постійно виникають у всіх сферах людської діяльності. Вміння правильно формулювати запитання має велике значення.

Формулюючи запитання, необхідно дотримуватися таких правил:

1. Запитання має бути осмисленим, коректним.
2. Запитання треба формулювати якомога коротше і ясніше.
3. Складні запитання доцільно розбити на прості.
4. У розділових судженнях треба назвати всі можливі альтернативи.

Грамаатичною формою вираження запитань є питальні речення. Вміння формулювати запитання залежить від знання як логіки, так і тієї сфери реальності, яка відображається в запитанні.

Запитання є завуальованими вимогами певної інформації й тому їх застосовують для з'ясування обставин, уточнення інформації, розв'язання проблемної інформації. Визначити запитання можна так.

Запитання – це висловлювання, в якому міститься вимога певної інформації від людини, до якої звертаються.

За логічною природою на відміну від суджень, які можна охарактеризувати як істинні або хибні, запитання так оцінити неможливо. Вони можуть бути коректними або некоректними,

правильними або неправильними, доцільними або недоцільними.

Дослідження будь-якого запитання обов'язково передбачає необхідність врахування:

- **передумови (пресуппозиції) запитання;**
- **контексту його промовляння.**

Передумова запитання (або його пресуппозиція) – це вихідне знання, яке міститься у запитанні.

Запитання *«Яку оцінку ти отримав на іспиті з логіки?»* передбачає, що людина, до якої звертаються, колись складала іспит з логіки.

Якщо передумова є незрозумілою для людини, до якої звертаються, то діалог узагалі не відбудеться.

Якщо ви запитуєте співрозмовника *«Як ви голосували на останніх виборах Президента України?»* з метою встановлення, за яку особу голосував співрозмовник, а у відповідь чуєте опис процедури голосування: *«Пішов до виборчої дільниці, отримав бюлетень, заповнив його і кинув до урни»*, то навряд чи можна стверджувати про успішність такого спілкування.

Контекст промовляння запитання – це місце, час та інші умови, за яких відбувається діалог.

Саме контекст запитання зумовлює його пресуппозицію.

Запитання *«Чи маєте ви годинник?»*, яке ставлять перехожому на вулиці, може означати бажання дізнатися про час. Те ж саме запитання, але у подарунковому магазині, означатиме зовсім інше. Інший приклад: запитання *«Як справи?»* залежно від різних ситуацій його промовляння може бути довідковим (коли дійсно хочуть дізнатися про

життя іншої людини) або виявитися просто люб'язністю (відповідно до правил етикету).

Запитання класифікують залежно від підстави поділу.

За кількістю відповідей запитання поділяють на

- **відкриті;**
- **закриті.**

Відкрите запитання – це запитання, яке передбачає можливість необмеженої кількості відповідей.

Закрите запитання – це запитання, на яке можна дати обмежену кількість відповідей.

 Запитання «Яким є Ваше ставлення до діяльності Верховної Ради?» є відкритим, оскільки кожна людина може висловити свою власну думку з цього приводу. Те саме запитання можна сформулювати у закритій формі, якщо додати до нього перелік можливих відповідей. «Яким є Ваше ставлення до діяльності Верховної Ради?» (позитивним, негативним, байдужим, важко відповісти).

За логічною коректністю запитання поділяють на

- **логічно коректні;**
- **логічно некоректні.**

Логічно коректне запитання – це запитання, на яке можна дати правильну відповідь, за допомогою якої зникає пізнавальна невизначеність запитання. На логічно некоректне запитання таку відповідь дати неможливо.

Є кілька випадків логічної некоректності запитань

1. Семантична некоректність запитання.

А. Запитання є семантично некоректним, якщо його формулювання включає терміни, значення яких невідомі співрозмовнику.

 Запитання «Які існують різновиди ад'єктивно-іменних словосполучень з обов'язково дистрибутивним зв'язком компонентів у сучасній англійській мові?» буде зрозумілим лише в певній аудиторії. Для більшості людей воно буде позбавлене смислу.

Б. Запитання є семантично некоректним, якщо не всі терміни, які трапляються у ньому, є чітко визначеними, і з контексту не зрозуміти, що саме ці терміни означають. Такі запитання називають недостатньо визначеними запитаннями.

Запитання «Ви за чи проти введення приватної власності?» може викликати великі труднощі, оскільки невідомо, що саме має на увазі той, хто запитує, вживаючи певні терміни. Необхідно з'ясувати найбільш очевидне: «Що таке приватна власність?», «Яким саме чином її будуть упроваджувати?», «Що є предметом приватної власності: земля, надра, заводи?» тощо.

2. Синтаксична некоректність запитання.

Запитання є семантично некоректним тоді, коли його складники не узгоджуються між собою (хоча вони можуть бути чітко визначеними).

Прикладами таких запитань є запитання, в яких відсутня узгодженість часу («Чи будете Ви перебувати в Україні останні п'ять років?»). Такі запитання складають види запитань, позбавлених смислу.

3. Запитання є некоректним, якщо його передумовою є хибне висловлювання. На таке запитання взагалі неможливо дати відповідь.

Ще з часів античності звертали увагу на запитання типу: «Чи перестав ти бити свого батька? Так чи ні?» Якщо хтось відповідає «Так», то виходить, що він дійсно колись бив свого батька, хоча зараз уже не б'є. Якщо хтось відповідає «Ні», то виходить, що він не лише бив, але й продовжує бити свого батька. Складність ситуації зумовлена саме хибністю передумови запитання, а саме, «Ти бив свого батька».

Запитання зазначеного ґатунку іноді називають провокаційними. Яким же чином треба на них відповідати? Насамперед потрібно з'ясувати передумову (пресуппозицію) таких запитань і сповістити співрозмовникові про її хибність.

4. Запитання є некоректним, якщо у ньому стверджують характеристики предмета, які суперечать одна одній.

Таким запитанням притаманна внутрішня суперечність. Можливість правильної відповіді на них включена. Саме тому їх на називають абсурдними.

5. Запитання є некоректними, якщо на нього неможливо дати відповідь, яка зменшувала б пізнавальну невизначеність запитання (причина – елементарна відсутність останньої). Запитання такого типу називають тавтологічними.

Розрізняють такі різновиди тавтологічних запитань:

- **логічно тавтологічні запитання;**
- **фактично тавтологічні запитання.**

Запитання є **логічно тавтологічним**, якщо інформація, про яку в ньому запитують, виражена за допомогою логічної форми самого запитання.

«Чи є ця людина такою, якою вона є насправді?» На таке запитання практично неможливо дати хибну відповідь, яка не була б при цьому логічно суперечною.

Запитання є **фактично тавтологічним**, якщо інформація, про яку запитують, наявна в термінах, які увіходять до складу цього запитання.

«В якому місті був підписаний Брестський мирний договір?».

4.4. Логічний аналіз відповіді. Види відповідей

Відповідь завжди базована на передумові запитання. Її можна надати лише на синтаксично коректне запитання. Якщо запитання при цьому є семантично некоректним, то можливою є

одна відповідь. Це буде висловлювання, яке заперечує передумову запитання.

На запитання «Як можна обмежити поняття «Сонячна система»? є лише одна відповідь: «Це поняття обмежити не можна».

Відповіді поділяють на:

- **правильні неправильні;**
- **неправильні.**

Правильна відповідь – це відповідь, яка повністю або частково усуває пізнавальну невизначеність, наявну у запитанні.

Той, хто запитує, отримує інформацію, яка задовольняє його.

Правильні відповіді можуть бути

- **сильними;**
- **слабкими.**

Сильна відповідь – це відповідь, яка надає повну інформацію стосовно будь-якого запитання.

Слабка відповідь – це відповідь, яка лише частково усуває незнання: інформація, надана такою відповіддю, є неповною.

Серед слабких відповідей одна може виявитися сильнішою.

На запитання «Чиє ім'я присвоєне Київському національному університету?» можна дати як сильну відповідь «Ім'я Тараса Григоровича Шевченка», так і слабкі відповіді «Ім'я українського поета», «Ім'я українського громадського діяча».

Хоча слабкі відповіді є правильними, проте не в усіх випадках вони задовольнятимуть того, хто запитує. Наприклад, викладач під час іспитів вимагає від студентів сильної відповіді (саме від цього й залежить іспитова оцінка).

Неправильна відповідь – це відповідь, яка не надає нової ін-

формації стосовно проблеми, якою цікавиться той, хто запитує.

Такі відповіді не зменшують пізнавальну невизначеність запитання і, отже, не усувають незнання тієї людини, яка його ставить.

Неправильні відповіді можуть бути

– **тавтологічними;**

– **нерелевантними.**

Зазначимо, що «неправильна відповідь» та «хибна відповідь» – це різні поняття, оскільки неправильна відповідь може бути істинною.

Тавтологічні відповіді можуть бути істинними лише завдяки своїй власній логічній формі (так звані логічно тавтологічні відповіді).

Згадаймо Богомола із «Золотого ключика», який на запитання Мальвіни «Що трапилося з Буратино?» відповів: «Пацієнт або живий, або мертвий». Така відповідь є неправильною, оскільки вона не містить нової інформації, але все ж таки істинною, оскільки спирається на закон виключення третього.

Фактично тавтологічні відповіді також можуть бути істинними, оскільки вони виражають інформацію, яка вже наявна в самому запитанні.

Запитання – «Що являє собою логіка як наука?» і відповідь «Логіка – це наука».

Нерелевантні відповіді – це відповіді, які зовсім не мають стосунку до поставлених запитань.

Природно, що нерелевантні відповіді також можуть бути істинними.

4.5. Умовиводи як форма мислення. Індукція, дедукція, традукція – типи умовиводів

Умовиводи – форма мислення, за допомогою якої з одних думок (засновків) одержують нові думки – висновки.

Форма мислення, яка дозволяє нам на основі раніше набутих знань отримати нові знання чисто логічним шляхом.

Раніше набуті знання в умовиводі називають засновками умовиводу, а **нові знання**, які отримали – висновком. Обґрунтування того, що з засновків витікає лише такий висновок, називається демонстрацією.

Отже всякий умовивід складається з 3 частин:

- засновку;
- висновку;
- демонстрації.

Типи умовиводів:

- дедукція;
- індукція;
- традукція.

В **дедукції** висновок виводиться з якогось загального положення. Отже, хід міркування йде від загального до часткового.

Всі квіти рослини
Троянда квітка
Отже, троянда рослина

В **індукції** хід міркування йде від часткового до загального. Якщо висновок дедукції вузчий, ніж засновки, то висновок індукції ширший від засновків.

*Мідь при нагріванні розширюється
Алюміній при нагріванні розширюється
Залізо при нагріванні розширюється
Ртуть при нагріванні розширюється отже,
Всі метали при нагріванні розширюються.*

Традукція (аналогія) – хід міркування йде від часткового до часткового. Тому висновок аналогії проблематичний.

Земля – ближня планета.

Венера – ближня планета.

Земля має атмосферу.

Венера має атмосферу отже,

На Венері, можливо, є життя.

Головні терміни, які потрібно запам'ятати:

Судження – це логічна форма мислення, за допомогою якої щось стверджується або заперечується щодо предмета нашої думки або зв'язку між предметами думки.

Категоричне судження – це судження, в якому констатується наявність чи відсутність властивості предмета безвідносно до будь-яких умов.

Загальне судження – це судження, в якому за кожним мислимим у суб'єкті елементом множини стверджується чи заперечується певна ознака.

Часткове судження – це судження, в якому містяться знання про наявність або відсутність певної ознаки у частини предметів, що мисляться в суб'єкті, а про наявність цієї ознаки в решті цих предметів може бути відомо, що вона відсутня, або нічого не відомо.

Умовиводи – форма мислення, за допомогою якої з одних думок (засновків) одержують нові думки – висновки.

– форма мислення, яка дозволяє нам на основі раніше набутих знань отримати нові знання чисто логічним шляхом.

Запитання – це висловлювання, в якому міститься вимога певної інформації від людини, до якої звертаються.

Передумова запитання (або його пресуппозиція) – це вихідне знання, яке міститься у запитанні.

Контекст промовляння запитання – це місце, час та інші умови, за яких відбувається діалог.

Логічно коректне запитання – це запитання, на яке можна дати правильну відповідь, за допомогою якої зникає пізнавальна невизначеність запитання.

Правильна відповідь – це відповідь, яка повністю або частково усуває пізнавальну невизначеність, наявну у запитанні.

Сильна відповідь – це відповідь, яка надає повну інформацію стосовно будь-якого запитання.

Слабка відповідь – це відповідь, яка лише частково усуває незнання: інформація, надана такою відповіддю, є неповною.

Неправильна відповідь – це відповідь, яка не надає нової інформації стосовно проблеми, якою цікавиться той, хто запитує.

Питання для самоперевірки

1. Що таке термін судження?
2. Чим судження як форма мислення відрізняється від поняття?
3. Які є види простих суджень?
4. Які види запитань ви знаєте?
5. Чим умовиводи відрізняються від інших форм мислення?

Тема 5. Логічні основи редагування тексту

5.1. Логічні основи побудови тексту. Критерії логічного аналізу тексту

Для того, щоб зрозуміти основні принципи логічного аналізу тексту, слід мати уявлення хоча б про коротку характеристику його виникнення і сприйняття. Розглядаючи текст як продукт мови, ми загалом охоплюємо лише одну з останніх ланок цих процесів. Те, що зазвичай називають текстом і те, що постає в кожному окремому випадку як результат конкретного мовленнєвого акту (закріпленого до того ж певними засобами), в дійсності є складним феноменом.

У лінгвістичному аспекті насамперед слід продовжити ретроспективну схему від мовлення до мови. Прийняте розмежування понять «мова» і «мовлення» у мовознавстві дозволяє відновити процес виникнення тексту наступним чином: мова – мовлення – текст. Загальна картина створення тексту з цього погляду має такий вигляд. Люди розуміють один одного завдяки тому, що висловлюють свої думки спільно (в типових випадках – якоюсь конкретно національною мовою).

Така мова містить певний запас відносно простих виразів і комплекс правил, за допомогою яких вони перетворюються і поєднуються в більш складні вирази. Як прості вирази, так і правила, за якими вони перетворюються і поєднуються в складні, однаково знайомі і людині, яка створює текст, і людині, яка сприймає його. Інакше текст втратив би одну зі своїх найважливіших функцій – комунікативну.

Ця загальна схема враховує лише лінгвістичну сторону виникнення тексту і тому повинна бути доповнена елементами, пов'язаними з діяльністю свідомості.

Крім комунікативної мова і мовлення виконують ще й репрезентативну функцію.

Словами, які входять до складу даної мови, позначаються певні явища, тому мовлення являє собою засіб вираження і передачі деякої інформації. Звукові й графічні комплекси, що сприймаються адресатом, народжують в його свідомості мислительні процеси, аналогічні тим, які відбуваються у свідомості людини, яка творить текст.

Кожний акт мовлення – дещо довготривалий процес. Мить закінчення якогось конкретного акту мовлення є одночасно і миттю народження конкретного тексту. Відношення між мовою і мисленням, мовленням і текстом, таким чином, утворює наступний ланцюг: *«мова і свідомість – мислення і мова (конкретні процеси мислення і конкретні акти мовлення) – текст (конкретні тексти)»*. Місце тексту в цій схемі визначається його прямим зв'язком з мисленням і мовленням і непрямим (через мислення і мовлення) з мовою.

Але навіть ця схема не є повною, адекватною реальним процесам виникнення тексту – навіть якщо приймати до уваги тільки психічні і мовленнєві аспекти цих процесів. Перехід від мови безпосередньо до конкретних (а відповідно індивідуальних) актів мислення і мовлення, тобто мовлення розглядається як проста актуалізація системи мови.

Метою мовленнєвого спілкування є не пряме чи непряме відтворення структури мови, а здійснення за допомогою мови повідомлення, мовленнєва комунікація.

З огляду на позицію науковця **А. А. Леонт'єва**, який твердить, критикуючи «індивідуально-психічний» підхід до мовлення: «Від такого підходу можна було б відмовитися лише за умови, якщо ми запропонуємо інше уявлення про процес комунікації, що більшою мірою відповідає нашим сучасним знанням про природу і конкретні факти мовленнєвого процесу. Таким уявленням і є «діяльне» уявлення глобального «мовлення», як певний вид діяльності, точніше – мовленнєвої діяльнос-

ті». З цього погляду, ланцюжок, який ми розглядали слід доповнити ще однією важливою ланкою, яка відповідає мовленнєвій діяльності – тим складним мовним і психічним механізмам, які керують окремими інтелектуально-мовленнєвими актами.

Слід відмітити, що цей ланцюжок можна розглядати у одному напрямку (від мови і свідомості – через середні ланки – до тексту) тільки для пояснення виникнення якогось конкретного тексту. У цьому випадку мова є дещо первинне, те, що передує мисленню, мовленню, а отже, тексту.

Таким чином, важливо розглядати смислові властивості повідомлення не відокремлено, а в тісному зв'язку з тими реальними психологічними і мовленнєвими механізмами, які супроводжують створення і соціальне функціонування текстів. Повідомлення, що надходить до редактора і далі в ланки масових інформаційних процесів – це складний синтез, де «логічне» ніколи не існує у чистому вигляді і тому постійно потребує корекції.

З точки зору логіки текст являє систему висловлювань, які повинні відповідати вимогам істинності і правильності. Поняття істинності характеризує думки, передусім судження, а поняття правильності – зв'язки між думками у формі міркувань.

Міркування – зіставлення думок, пов'язування їх задля відповідних висновків.

Правильне міркування – міркування, в якому одні думки (висновки) із необхідністю впливають з інших думок (засновків).

Типовий текст складається, як правило з трьох частин: вступу (розділу, де формулюється теза), основної частини (розділу, де наводяться аргументи) та підсумків (розділу, де даються висновки). Як ми бачимо, текст має структуру логічного умовиводу. Тобто він повинен підпорядковуватись логічним законам і правилам.

Є певний зв'язок між логікою і правописом. **Логіка** – наука про закони і форми правильного мислення, правопис розглядає закони і форми правильного написання. Основними задачами правопису є врегулювання написань, уникнення можливості

варіантів написань, скорочення кількості винятків із правил, тобто виробка єдиних норм письма.

Розглянемо кілька прикладів, які показують єдність логіки та правопису. Найголовніші правила пунктуації співпадають із логікою висловлювань. Наприклад, пунктуаційними знаками (комою, комою з крапкою та ін.) відокремлюються одне від одного прості речення, що входять до складного. Але у логіці висловлювань прості судження, що входять до складу складного судження, теж відокремлюються знаками логічних сполучників.

Достатньо часто правила правопису формулюються як умовно-категоричні силогізми. Наприклад. «Коли перша частина складного слова прикметник, то сполучний звук буде о». Вибір варіанта написання являє собою побудову висновку з умовно-категоричного умовиводу (правило правопису задає своєрідний логічний алгоритм).

Правильне мислення характеризується чіткою визначеністю, послідовністю, несуперечністю та доказовістю.

Логічна чіткість, насамперед, пов'язана з дотриманням закону тотожності. Для того, щоб текст був логічно чітким, треба знати відповідну сферу об'єктивної дійсності, про яку йдеться у ньому; вміло користуватися синонімами й омонімами; використовувати найновішу наукову термінологію; не вдаватися до полеміки, попередньо не визначивши тези доведення і основних понять, якими доводиться оперувати.

Обумовленість переходів у тексті полягає у дотриманні причинно-наслідкових зв'язків між фрагментами тексту різних рівнів (від речення до глави). Попередній фрагмент повинен продукувати наступний.

Логічна послідовність викладу пов'язана з обумовленістю переходів і теж має велике значення. Вона сприяє сприйняттю інформації, викликає в читача довіру до змісту тексту.

Логічною основою необхідності доказового мислення є закон достатньої підстави, який не лише дозволяє, а й змушує людину сумніватися в істинності пропонованих ним думок. Згідно з

цим законом, достовірними можна вважати лише обґрунтовані, доведені думки, істинність яких встановлена.

Про необхідність доказового мислення свідчить практика. У наш час доказовість мислення набуває якісно нового значення. Це пояснюється потребою викорінення виробленої упродовж десятиліть звички вірити «на слово» так званим класикам, поширенням різноманітних марновірств. Особливо важлива доказовість у редакторській і журналістській праці. Матеріал статті повинен містити тільки перевірені дані, аргументи потрібно підбирати максимально доказові.

Побудова художньо-публіцистичного тексту визначається такими критеріями:

– Текст повинен містити компоненти, які відносяться до інформативного та репродуктивного реєстрів. Під компонентами репродуктивного реєстру маються на увазі повідомлення про події та стан одиничних об'єктів, що спостерігаються у момент їхнього безпосереднього стеження.

– Текст повинен містити повідомлення не про одну, а про кілька подій.

– Події, що описуються у тексті, мають бути пов'язані одна з одною.

– Текст повинен містити нетривіальну інформацію, яка відповідає інформаційним інтересам читачів.

– Якщо текст містить узагальнення, то вони мають бути логічно обґрунтовані змістом даного тексту.

– У тексті не повинно бути деталей, які не мають ніякого відношення до основного змісту.

– У тексті не має бути пропуску суттєвої для змісту інформації.

5.2. Комунікативний ефект видання та логічне нормування тексту

Виховати у собі здатність професійно оцінювати текст з погляду логіки дуже важливо для кожного редактора. Слід чітко уявляти роль логічних зв'язків у тексті, володіти прийомами та

методами логічного аналізу. У редактора повинен виробитися рефлекс на порушення логічної норми.

У теорії редагування розділ, присвячений його логічним основам, почали розробляти з кінця 50-х років. Першою такою науковою працею стала професора **А. В. Западова** «Логічні основи редагування», яка увійшла до збірника «Про редагування книги». Нині у всіх підручниках і посібниках з цієї дисципліни такий розділ є. Проводяться спеціальні наукові дослідження: редактори звертаються до логіки шукаючи відповіді на питання, які виникають у процесі професійної діяльності, філософи з позиції своєї науки аналізують роботу редактора над текстом.

Ще в Стародавній Греції було помічено, що сила впливу на співрозмовника залежить не тільки від виразності усного мовлення, а й від того, які думки виражені в мовленні та як вони пов'язані між собою. Уже тоді вивченні комунікативного ефекту охоплювало не тільки «зовнішні шари інтелектуально-мовного зв'язку, але й внутрішні значеннєві аспекти. Традиційна риторика, що виникла як теорія ораторського мистецтва, йшла паралельно з логікою – наукою про форми і закони правильного (результативного) мислення. Варто звернути увагу на той факт, що з середини минулого століття почали говорити про наукову риторику як про теорію, що досліджує цілісний комунікативний ефект у масових інформаційних процесах. Порівняно недавно термін «риторика» почали застосовувати і для характеристики професійної майстерності людей, що створюють чи опрацьовують друкований текст – журналістів, редакторів.

У друкованому тексті серед інших компонентів, що визначають інтенсивність комунікативного ефекту і таких, що піддаються свідомому контролю, суттєву роль відіграє значеннева (логічна організація).

Різні операції, спрямовані на виявлення і удосконалення «логічних складників» тексту, можна в цілому назвати логічним нормуванням.

Особливе значення має вибір форми організації текстового матеріалу, обумовлений не тільки власне логічними нормами і цільовим призначенням видання, але й особливостями читацького середовища,

Нерідко виникають ситуації, коли зміст повідомлення допускає різні варіанти його оформлення.

Ту саму тезу можна доводити по-різному, науково строге і логічно правильне визначення може бути не виправдано складним і тому потребувати заміни доступним адресату еквівалентом. Чим більший арсенал логічних засобів при створенні і обробці тексту, тим більше можливостей при виборі форм, а відтак і вірогідніше досягнення прогнозованого ефекту.

Однак слід пам'ятати, що варіативність смислової організації тексту не безмежна, вона діє в межах визначених нормативних оцінок інформації (достовірність, точність, несуперечливість), що гарантують її логічну доброякісність. З цього погляду досить суттєвим аспектом значеннєвого нормування тексту має бути проблема боротьби з логічними помилками.

Специфіка власне редакторської справи в процесі створення книги чи журналістського матеріалу визначається роботою над тими елементами повідомлення, від яких залежить інтенсивність комунікативного ефекту видання, тобто сила його впливу на кожного адресата, а отже і на суспільство в цілому.

Комунікативний ефект будь-якого видання формується під впливом багатьох факторів, не всі з яких контролюються редактором. Сюди належить, наприклад, соціальний авторитет джерела інформації (автора, видання, друкованого органа), нахили читача, чому він читає саме цей матеріал, а не інший, реклама та багато інших чинників. У творчій співдружності з автором редактор контролює ті семантичні, мовні та інші властивості тексту, які в цілому здатні впливати на читача з різною силою, а відтак викликати комунікативний ефект різної міри інтенсивності. Робота редактора у такому розрізі над твором має виключно соціальне значення, оскільки загальний комунікативний ефект видання залежить від екстенсивності і від ін-

тенсивності одночасно.

Висока оцінка засобів масової інформації не може базуватися виключно на їх великій екстенсивності. Справжній комунікативний ефект завжди екстенсивно-інтенсивний, він визначається не абстрактним охопленням деякої кількості адресатів і навіть не кількістю реальних читачів, а тими змінами в їх свідомості, які викликані саме цим твором.

Який би не був тираж видання, якщо сила його впливу на кожного окремого читача дорівнює нулю, то цією величиною виражається загальний комунікативний ефект.

5.3. Методи реалізації логічного аналізу у журналістиці

Аналіз і синтез – складна логічна операція, що має чітко визначене логічне спрямування, яка при всій, здавалось би, суперечливості, рівноспрямованості дій, переслідує одну мету – дати читачеві вичерпне і містке уявлення про досліджуваний предмет (факт, явище, процес), його гносеологію, генетику, історію, сучасний стан і перспективи розвитку.

У який же спосіб, через які механізми здійснюється аналітична та інтегруюча дія?

Такими «механізмами» або логічними прийомами пізнання дійсності виступають передусім індукція і дедукція.

Індукція має яскраво виражений аналітичний характер. Це рух думки від часткового, окремого до загального.

Дедукція – це рух (понять, суджень, умовиводів) від загального до часткового, окремого, від абстрактного до конкретного. Вона має індуктивне походження. Дедукція і індукція допомагають журналістові сформулювати задум майбутнього твору, визначити його тему, а отже й розробити її.

Простежимо дію обох методів на прикладі праці **В. Карпенка** «Займіть свої місця...» (Вітчизна. – № 4. – 1991), де він ділиться своїми враженнями про роботу першої сесії новообраної Верховної Ради України. Тема публіцистичних нотаток: законо-

давча влада в Україні, її становлення. Вужчий аспект теми: що собою являє український парламент: його кількісна та якісна характеристики. Виступ складається з кількох розділів і в межах кожного зустрічаємо як індуктивний, так і дедуктивний методи розробки теми.

Так, у розділі «Люди парламенту» автор дає класифікацію депутатів, характеризує їх за певними критеріями: за ступенем свідомості; за ознакою активності і за рівнем популярності, за особистісними якостями. Ясна річ, що це дедуктивний підхід. Але щоб вийти на ці узагальнення (на класифікацію за критеріями), треба було мати на увазі конкретних людей, їхні характеристики: кількісні та якісні. Це той випадок, коли, як зазначалося вище, дедукція має яскраво виражене індуктивне походження. Відштовхуючись від цілком означених персоналій, беручи до уваги їхні риси і прикмети, тобто йдучи шляхом індукції, журналіст згодом узагальнює ці риси, підводить під певну класифікацію. Власне кажучи, від аналізу переходить до синтезу. А отже демонструє зворотну – дедуктивну дію – від загального веде нас до конкретного. Називаючи той чи інший критерій, за яким він диференціює депутатів, В. Карпенко підкріплює його конкретними даними, відомостями.

Аналіз і синтез також здійснюються за допомогою порівняльного методу.

Порівняння – це логічна дія, спрямована на виявлення відмінностей між досліджуваними предметами (фактами, явищами).

Аналогія – теж порівняння, але таке, що уподібнює предмети вже за схожістю. Наука логіка відносить порівняння до розряду одного з основних логічних прийомів пізнання, який починається з відрізнявання одного предмета (факту, явища) від іншого і без якого неможливе пізнання не тільки простих, а й найскладніших явищ. Ця ж наука вчить, що порівняння забезпечить правильні результати дослідження при дотриманні двох умов:

а) порівнювати можна лише ті поняття і факти, які відобра-

жають пов'язані один з іншим предмети і явища об'єктивної дійсності;

б) порівнювати їх треба за суттєвими ознаками.

Журналісти часто вдаються до порівняння, щоб розкрити зміст одних фактів через інші. Наприклад, порівнюють роботу одного колективу з іншим. Це надає публікаціям потрібної контрастності й виразності, підсилює їх результативність. До порівняння й аналогії як засобів реалізації аналізу й синтезу близьким є метод зіставлення і протиставлення.

Зіставити означає: розглянути, простежити, дослідити ті чи інші предмети (факти, явища) дійсності, виходячи з якоїсь спільної точки зору. Як і при порівнянні, при зіставленні слід дотримуватися такої умови: досліджувані факти, явища, картини, думки мають бути зіставними. Їх мусить між собою щось поєднувати.

Метод зіставлення і протиставлення був чи не найпоширенішим у практиці відомого у 30-40 роки журналіста М. Кольцова.

Теоретично обґрунтовуючи доцільність його використання, публіцист зазначав, що за таких обставин у читача створюється враження не тільки від окремо взятого факту, який досліджується автором, а й «від думки, що десь поблизу чи далеко є другий факт, схожий з попереднім чи навпаки такий, котрий протирічить йому, створює різки й контраст..

Сам М. Кольцов у нарисах і фейлетонах прагнув так зіставити факти, так зіткнути їх між собою, щоб вони при зіткненні викресали «електричну іскру».

Одним з ефективних логічних прийомів є коментар.

Коментар – це пояснення чи тлумачення (недвозначне, стисле, лаконічне), уточнення чи конкретизація досліджуваного факту. Використовується в усіх жанрах, а в таких, як замітка, огляд, кореспонденція займає провідне місце. Коментар доцільний там, де є потреба в поглибленому і прискіпливому аналізі фактів, де необхідне їх всебічне висвітлення. Коментарем може бути навіть одне вдало вставлене слово, а також окремі частини речення, цілі фрази, абзаци. У випадку, коли твір складається з

конкретного факту і коментаря до нього, коли метод дослідження співпадає з композицією і жанровою належністю, – тоді перед нами коментар за всіма параметрами: за методом, композицією і жанром. Проте найчастіше коментар використовується як один із засобів здійснення аналізу і синтезу. Особливо до місця він, коли йдеться про великі за розміром публікації – статті, публіцистичні нотатки, нариси-дослідження журнального варіанта.

Аналітична дія в журналістському творі може здійснюватися методом «логічного ланцюжка» або у вигляді «хронологічно-послідовного ланцюжка».

Логіка вчить, що зв'язок «логічний ланцюжок» означає: на підтвердження явища наводиться ряд фактів в їхній логічній послідовності. Остання виникає тому, що пояснюючи причину появи того чи іншого факту, автор певною мірою вказує на джерело появи цієї причини, а в названому джерелі криється своє джерело». І так клубок розмотується до своєї вихідної точки.

При використанні «хронологічно-послідовного ланцюжка» аналітико-синтезуюча дія відбувається як послідовний розвиток думки, як констатація фактів, подій, причин їх появи за чітко дотриманим хронологічним принципом.

Одним із різновидів «логічного ланцюжка» є метод пошуку істини: йдучи слідами певних подій, журналіст розплутує тугий вузол фактів, явищ, думок і поступово підводить читача до потрібного висновку. Цей метод характерний для судової хроніки, виступів з правової, кримінальної тематики.

Отже, історично так склалося, що вітчизняна журналістика прагнула впливати насамперед на розум, свідомість читача. Звідси визначальна роль у ній аналізу і синтезу як логічних прийомів пізнання дійсності.

Успіх забезпечений тому, хто вміє аналітично мислити. Насамперед уміє роздивитися досліджуваний предмет навсербіч, іззовні, зсередини, шляхом розчленування на складові, встановити причинно-наслідкові зв'язки між різними його сторонами.

Головні терміни, які потрібно запам'ятати:

Індукція має яскраво виражений аналітичний характер. Це рух думки від часткового, окремого до загального.

Дедукція – це рух (понять, суджень, умовиводів) від загального до часткового, окремого, від абстрактного до конкретного.

Порівняння – це логічна дія, спрямована на виявлення відмінностей між досліджуваними предметами (фактами, явищами).

Аналогія – теж порівняння, але таке, що уподібнює предмети вже за схожістю.

Коментар – це пояснення чи тлумачення (недвозначне, стисле, лаконічне), уточнення чи конкретизація досліджуваного факту.

«Логічний ланцюжок» означає: на підтвердження явища наводиться ряд фактів в їхній логічній послідовності.

Питання для самоперевірки

1. З яких частин складається типовий текст?
2. На яких постулатах будується побудова художньо-публіцистичного тексту?
3. Що таке логічне нормування?
4. У чому полягає метод зіставлення?
5. Що таке коментар?

Тема 6. Логічна помилка

6.1. Поняття логічної помилки.

Причини її виникнення

На перший погляд, про це слід було б говорити, виходячи з точних характеристик, вироблених теорією логіки. Однак, у сучасній логіці статус логічної помилки до сьогодні достатньо ясно і чітко не з'ясований. Певною мірою це пояснюється деякими особливостями розвитку логіки. Поняття логічної помилки в математичній логіці виключається вивченням строгих схем ідеалізованого мислення; в формальних (символічних) структурах це поняття асоціюється з можливими порушеннями принципів логічного синтаксису. Але аналізуючи реальні тексти, ми стикаємося з величезним пластом помилок семантичного характеру.

З цього погляду більш прийнятною є позиція традиційної логіки, за якою до логічних помилок зараховують непорозуміння. До цієї категорії належать неправильне слововживання, неправильне використання родо-видових відношень та ін. На думку В.І. Свинцова, терміни «логічна помилка» і «сміслова помилка» слід вживати як синоніми. Прикладом таких можуть бути : аргументований доказ, інтелектуальний розум, полемічна суперечка, тощо.

Основними причинами виникнення логічних помилок є такі:

1. Елементарні граматичні чи стилістичні помилки як правило виявляються у порівняно короткому уривку тексту, в одному реченні, вдвох чи трьох сусідніх. Але логічна помилка може бути розподілена в різних частинах тексту.

2. Сміслові зв'язки гірше піддаються доведеному до автоматизму сприйняттю, яке вироблене в досвідченого редактора стосовно граматичних помилок. Логічні помилки не так чітко

себе проявляють, вони не лежать на поверхні тексту, а тому їх виявлення потребує більш тренованої уваги, більш глибокого проникнення в смислові зв'язки.

6.2. Типові логічні помилки

Дуже серйозною проблемою, пов'язаною з опрацюванням змісту тексту, є вироблення в редактора навиків усунення логічних помилок. А для цього слід ознайомитися з переліком типових логічних помилок, які трапляються в журналістських текстах.

Типові логічні помилки.

1. **Підміна тези** може здійснюватися як свідомо, так і несвідомо. При цьому замість тези обґрунтовують інше положення – ширше за обсягом, вужче, або й таке, що не має ніякого відношення до проголошеної тези (йдеться про «втрату тези», «перехід в іншу предметну сферу»).

Типовий прояв підміни тези – популізм.

2. **Зсув плану розповіді з однієї сфери розповіді в іншу** (переважно з політичної сфери в побутову).

Зсув плану викладу є поширеною логічною помилкою, суть її полягає в порушенні послідовності думок: необґрунтованому переходу до наступної тези або поверненню до того, що вже говорилося раніше.

Людство постійно стикається з новими проблемами, які необхідно розв'язувати, наслідком чого є формулювання все нових і нових тез. Слід враховувати, що одні положення з тезами (тобто такими, що потребують обґрунтування) для всього людства, а інші – для окремих груп людей, наприклад для певної аудиторії. При порушенні цього правила «обґрунтовують обґрунтоване».

3. **Наступна група логічних помилок пов'язана з порушенням другого закону логіки – закону несуперечності** (протириччя), відповідно до якого не можуть бути одночасно істинними протилежні думки про той самий предмет, узятий у той

самий час і в тому самому відношенні. **В. І. Свинцов** розрізняє контактні й дистантні, виразні й імпліцитні суперечності:

1) контактно-виразні суперечності (Лікар і медсестра виходили мовчки, про щось перемовляючись між собою);

2) контактно-імпліцитні суперечності (Перший приз здобув студент 3-го курсу, який набрав 15 очок, отримавши 12 перемог і звівши одну партію в шахи внічию);

3) дистантно-виразні суперечності (Мистецтво не знає обмежень. А через кілька абзаців: Мистецтво має різні обмеження, зумовлені християнською етикою, законами жанру тощо);

4) дистантно-імпліцитні суперечності («Ціни на продукти харчування в області з початку року зросли більше ніж на 8 %. ... Згідно зі статистикою найбільше подорожчали яйця – аж на 6 %»).

4. Порушення причиново-наслідкового зв'язку в уривку тексту чи в тексті загалом. Суть цієї помилки полягає в тому, що при обґрунтуванні тези використовуються аргументи, які не можуть бути достатньою підставою для доведення істинності тези. «...А всі наші стоки виводяться на спеціальні поля, а не в річку. Так що нашої вини в забрудненні немає».

5. **Сплутування причини й умови.**

6. **Сплутування причини й наслідку.**

7. **Недостатня обґрунтованість тези належною кількістю аргументів.**

8. **Пропущення потрібної ланки в ланцюзі логічних розмірковувань:** *«Люди мусять знати, що і як робить влада. Саме за це власть імущі недолюблюють пресу».* Богдан фактично залишився без засобів до існування і мене дивує: є ж така організація, як Спілка журналістів України».

9. **Подання як істинної тези, істинність якої ще треба підтвердити аргументами:** *«Всім доводиться часто бувати пасажиром Львівської залізниці».*

10. **Наведення аргументів, які не підтверджують, а, по суті, спростовують тезу:** *«Акція потрібна, хоча вже й тріш-*

ки пізно...», «Каррерас співав непогано, але й не старався на всі сто...»

11. Поєднання як однорівневих, однопланових, однорідних тих понять, які такими не є: «Місячне затемнення найбільше впливає на особисте життя, сферу кохання, дітей».

12. Поєднання як однорівневих, однопланових, однорідних тих понять, зміст яких частково перетинається, обсяги значення яких частково збігаються: «... На фоні зменшення кількості навмисних вбивств та розбоїв в області зросла загальна кількість злочинів».

Головні терміни, які потрібно запам'ятати:

Основними причини виникнення логічних помилок:

1. Елементарні граматичні чи стилістичні помилки як правило виявляються у порівняно короткому уривку тексту, в одному реченні, у двох чи трьох сусідніх. Але логічна помилка може бути розподілена у різних частинах тексту.

2. Сміслові зв'язки гірше піддаються доведеному до автоматизму сприйняттю, яке вироблене у досвідченого редактора стосовно граматичних помилок. Логічні помилки не так чітко себе проявляють, вони не лежать на поверхні тексту, а тому їх виявлення потребує більш тренованої уваги, більш глибокого проникнення у смислові зв'язки.

Питання для самоперевірки

1. З'ясуйте статус логічної помилки у сучасній логіці.
2. Назвіть основні причини виникнення логічних помилок.
3. Які типи логічних помилок пов'язані з порушенням закону несуперечності?
4. У чому полягає логічна помилка «зсув плану розповіді»?
5. Порушенням якого закону логіки є логічна помилка «подання як істинної тези, істинність якої ще треба підтвердити аргументами»?

Тема 7. Аналіз і оцінка тексту з погляду логіки

7.1. Логічний аналіз тексту та його завдання

Оскільки робота редактора – робота розумова, вона може бути успішною лише за умови дотримання ним законів і правил логіки.

Завдання редактора:

1. Осмислити кожний випадок логічного зв'язку між поняттями і судженнями у реченні, зафіксувати і виявити цей зв'язок.
2. Перевірити правильність виявлених і зафіксованих логічних зв'язків

Логічний аналіз тексту необхідний на всіх етапах роботи над текстом. Розбирати текст, побудований логічно правильно, легко. Якщо логічну чіткість тексту порушено, його форма незрозуміла, оцінити його дуже важко. Обмежитись тільки констатацією факту у такому випадку ми не можемо, оскільки від редактора вимагається точний і обґрунтований висновок.

Логічний аналіз тексту ґрунтується на двох операціях:

- 1) уявному поділі тексту на частини;
- 2) дослідженні зв'язків між цими частинами, між змістовими одиницями тексту і позатекстовою дійсністю.

Уже під час першого знайомства з текстом корисно звернути увагу на те, яким способом пов'язані між собою змістові елементи: сполучниками, розділовими знаками і якими саме.

Неточне використання сполучників тому що, через те що, оскільки, хоча, однак, тощо – ознака нелогічності викладених автором думок. Кожний сполучник у тексті сигналізує про наявність певних логічних зв'язків, певних логічних відношень між поняттями, судженнями.

7.2. Прийоми виявлення логічних зв'язків

1. Виокремлення слів або розділових знаків, що передають

характер логічних зв'язків.

Часто логічний зв'язок між судженнями виражається сполучниками або сполучними словами, які є своєрідними сигналами, що попереджають про логічний зв'язок у тексті.

Наприклад, читаючи текст, де між двома поняттями стоїть сполучник і, ми подумки повинні зробити висновок, що тут поєднано члени поділу одного поняття. Слід перевірити, чи справді це так.

У видавничій анотації читаємо такий текст:

«Навчальний посібник для учнів музичних учбових закладів, а також доступний всім прихильникам музики і тим, хто воліє ознайомитися з її історією».

Ці два поняття не взаємовиключають одне одного, а обсяги їх перетинаються, але не виключено той варіант, коли обсяг останнього входить до обсягу першого, тобто про тих прихильників музики, які воліють ознайомитися з її історією. Тому вони не є членами поділу одного поняття. Тому слід було б написати:

«Навчальний посібник для учнів музичних учбових закладів, а також доступний всім прихильникам музики, хто воліє ознайомитися з її історією».

2. Зіставлення суджень чи понять, логічний зв'язок між якими словесно чи пунктуаційно не виражений.

У багатьох випадках логічний зв'язок між судженнями та поняттями словесно чи пунктуаційно не виражений. Не співставляючи такі судження і поняття, редактор ризикує пропустити до друку текст з неперевіреними внутрішніми логічними зв'язками.

Редакція одного з жіночих журналів повідомила:

«У лютневому номері була надрукована анкета «Сто рубрик». Редакція прагнула встановити, які розділи, жанри, теми найбільше цікавлять читачів, а які залишаються поза увагою.»

Слід зауважити, що наші очікування повністю справдилися. Листи продовжують надходити, але вже зараз ми маємо десять тисяч відповідей на анкету.

Уже сьогодні навіть при побіжному огляді частини цих відповідей, ми дізналися про себе багато нового».

Якщо не співвіднести першу фразу у другому абзаці з двома наступними, можна не виявити між ними зв'язок. Ні словесно, ні пунктуаційно цей зв'язок не виражений, але те, що у першій фразі думка не завершена, свідчить про те, що зв'язок існує, що далі буде роз'яснення, чому «наші очікування повністю не справдилися». А й справді, обидва судження начебто вказують на причину того, чому очікування справдилися: надіслано велику кількість відповідей, відповідей змістовних, з яких редакція дізналася про себе багато нового. Саме цього, схоже, й чекала редакція. Значить все правильно? Виявлений логічний зв'язок правильний?

Так, на цьому можна було б поставити крапку, якби перед фразою, яку ми розбирали, не було іншої, такої, що пояснює, що мала на меті редакція, публікуючи анкету. Вона дозволяє зробити висновок, що редакція наперед знала, які розділи, жанри, теми захоплюють читачів, а які залишають байдужими. Ці очікування і справдилися. Однак наступні дві фрази ніяк не підтверджують, що саме ці очікування справдилися. Навпаки, у них мова йде зовсім про інше – про широкий відгук на анкету, про щось нове, тобто несподіване. Так, дякуючи співставленням, які не може не робити і читач, ми виявили логічний зв'язок між першим і другим абзацом тексту, зв'язок, який виявили не автори тексту – він утворився випадково і порушив логіку відношень між судженнями другого і третього абзаців. Ясно, що необхідне втручання редактора. Що ж зробити, щоб прибрати неправильний зв'язок? Або викреслити першу фразу другого абзацу, або замінити її із такою, в якій йдеться не про очікування редакції взагалі, а про те яку конкретно інформацію хотіла отримати в результаті анкетування.

 «Редакція прагнула встановити, які розділи, жанри, теми найбільше зацікавляють читача, а які лишаються поза увагою.

У тому, що читачі масово відгукнуться на анкету і допоможуть нам, ми не вагалися. І не помилилися. Листи ще продовжують надходити».

Працівник редакції не виправив текст, тому що читаючи не співставляв між собою судження, а отже, не виявив зв'язків, що і привело до логічної плутанини.

Про характер логічних зв'язків між судженнями і поняттями сигналізують розділові знаки. Наприклад, кома може розділяти однорідні члени речення, двокрапка замінювати сполучник тому що, тире вживатися в значенні – отже, тощо.

7.3. Прийоми, що допомагають перевіряти правильність логічних зв'язків

1. Чітке виокремлення суджень і максимальне згортання їх до простих.

Це спрощує і робить зручним процес співставлення суджень.

 В одному з рукописів автор так пояснив вибір способів друку: «При виготовленні циферблатів слід враховувати те, що друківним матеріалом є, зазвичай, метал чи тверда пластмаса, які не дозволяють застосовувати для друкування металічні форми, приміром, цинкові кліше, штампи тощо. Тому друкування здійснюється через якусь еластичну проміжну поверхню».

Під час читання редактор має подумки виокремити й спростити судження, приміром, до таких:

І. Твердий метал циферблатів не дозволяє застосовувати металічні друкарські форми.

II. Тому друкують на циферблатах не з металічних форм, а з яких?

У тексті відповіді немає. Лише говориться, що через проміжну еластичну поверхню. Значить, з тих же металічних форм. Якщо розгорнути друге судження до повного, вставити те, що автор мав на увазі, а саме: «не безпосередньо з металічних форм, а через проміжну поверхню», то протиріччя у тексті проявляться чіткіше.

Дійсно, спочатку автор стверджує: «Не застосовують металічні друкарські форми», а потім робить висновок: «Тому з металічних форм друкують не безпосередньо, а через проміжну еластичну поверхню».

Ми бачимо протиріччя: то не друкують, то друкують але при певних умовах.

Щоб виправити це протиріччя, автору достатньо уточнити перше судження: напевне він хотів сказати, що «немає можливості друкувати безпосередньо з металічних форм», а висловився неточно.

2. Відновлення пропущених ланок.

Читаємо уривок із замітки про спорт:

«У гострій боротьбі «Динамо» перемогло «Шахтар».

Рахунок свідчить про напруження в ході зустрічі – 1:0».

Читаючи друге речення, корисно подумки відтворити загальний засновок умовиводу, щоб простіше було перевірити його правильність.

У другій фразі два судженні: висновок (рахунок свідчить про напруження в ході зустрічі) і один із засновків (рахунок 1:0), у якому слово «рахунок» матеріально не виражено.

Однак із засновку «Рахунок 1:0» зроблений автором висновок безпосередньо не витікає. Такий висновок можна зробити тільки посилаючись на загальний засновок, приміром, кожна зустріч з рахунком 1:0 проходить напружено.

Автор цей засновок випустив як очевидний. А редактор по-

думки не відновив. І даремно. Адже при такому рахунку зустріч могла б бути в'ялою та нецікавою.

Тож загальний засновок можна вважати хибним. А при хибному загальному засновку і висновок може бути хибний. Дійсно, власне рахунок ще ні про що не говорить.

Виявлений нами логічний недогляд слід усунути. Для цього необхідно відмовитися від будь-яких умовиводів. Адже мета подібної кореспонденції повідомити читачам рахунок і охарактеризувати хід зустрічі. Тому найбільш прийнятним буде такий варіант:

Рахунок напруженої гри – 1:0.

Не відновлюючи пропущену ланку, редактор ризикує пропустити логічну помилку.

3.Співвіднесення логічно пов'язаних ланок.

Співвіднесення логічно пов'язаних елементів тексту – один з найбільш універсальних логічних прийомів редакторського аналізу.

Співставляючи одне і те ж поняття у різних уривках одного й того ж тексту, ми перевіряємо, чи не виникло необґрунтованих змін у змісті цього поняття. Порівнюючи судження про той самий чи подібний предмет, ми не можемо не побачити протиріч у тексті. Співставляючи кожний член ряду з узагальнюючим словом, ми можемо помітити логічно неправильний поділ. Підстави і наслідок, теза і аргументи – все це редактор має ретельно перевірити, перш ніж матеріал буде допущено до друку. Адже оцінка логічних якостей тексту – це, насамперед, оцінка логічних відношень між судженнями, елементами всередині судження. А щоб перевірити правильність відношень, слід подивитися, які логічні елементи співвідносяться один з одним.

1. Зіставлення суджень про той самий або близький предмет упродовж одного судження.

Співставляючи такі судження, редактор не може не помітити порушень закону несуперечності. Співставлення суджень про одне поняття у різних частинах тексту допомагає редакторові

помічати прямі повтори там, де вони не потрібні, або потрібні, але з іншим логічним акцентом, який робить повтор зрозумілим, осмисленим.

2. Зіставлення логічно однорідних членів з узагальнювальним чи загальним словом і між собою.

Без такого зіставлення виявити порушення правил поділу чи узагальнення усіх понять ряду неможливо.

На практиці узагальнююче словосполучення слід замінити одним словом, яке за змістом здатне замістити все словосполучення. Уявне співставлення цього слова з кожним членом ряду, дозволило б уникнути логічних помилок.

3. Зіставлення у визначеннях складових частин – тієї, яка визначається і тієї, яка визначає.

У правильному визначенні обсяг частини, що визначає, повинен дорівнювати обсягу частини, яку визначають.

4. Зіставлення підстави й наслідку.

У тексті слід встановлювати суть логічних відношень між двома судженнями: це причина, а це наслідок. А потім співвіднести, чи справді такі відношення можуть бути між цими судженнями.

5. Зіставлення тезі й аргументів.

Аргументи повинні логічно підводити читача до висновку на підтвердження чи спростування даної тези.

Головні терміни, які потрібно запам'ятати:

Завдання редактора під час логічного аналізу тексту:

1. Осмислити кожний випадок логічного зв'язку між поняттями і судженнями у реченні, зафіксувати і виявити цей зв'язок.
2. Перевірити правильність виявлених і зафіксованих логічних зв'язків

Питання для самоперевірки

1. На яких операціях ґрунтується логічний аналіз тексту?
2. Назвіть завдання редактора під час оцінки тексту з погляду логіки.

3. Які прийоми допомагають виявити логічні зв'язки у тексті?
4. За допомогою яких прийомів перевіряють правильність логічних зв'язків у тексті?
5. Якими засобами виявляється логічний зв'язок між судженнями?

ПРАКТИКУМ

ДО ТЕМИ «ЛОГІЧНА КУЛЬТУРА РЕДАКТОРА»

1. Спираючись на інтуїтивну логіку, визначте, які з наведених міркувань є правильними, відповідь поясніть:

1) Кожен іменник відповідає на питання «хто?», або «що?». Слово «він» відповідає на питання «хто?». Отже, це слово – іменник.

2) Деякі тварини – ссавці. Оскільки всі ссавці теплокровні, то деякі тварини є теплокровними.

3) Якщо є причина, то є наслідок. Але причини немає. Отже немає і наслідку.

4) Завтра або буде сніг, або буде дощ; але оскільки завтра буде сніг, то дощ не буде.

5) Якщо він був у Західній Європі, то бачив Лондон і Париж; він не бачив ні Лондона ні Парижа, отже він не був у Західній Європі.

6) Якщо це студент університету, він повинен відвідувати лекційні та практичні заняття. Це студент Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, отже він повинен відвідувати лекції та практичні заняття.

2. Наведіть приклади міркувань неправильних з погляду здорового глузду.

3. Напишіть есей на тему: «Роль інтуїції, здорового глузду та знання логіки у роботі редактора».

ЦІКАВА ЛОГІКА !

1. Назвіть головного ворога жінки, який завжди перемагає?

2. Професор лягає спати о восьмій вечора, а будильник заводить на дев'яту ранку. Скільки часу спатиме професор?

3. Ви заходите до малознайомої затемненої кімнати. У кімнаті є дві лампи: газова і бензинова. Яку ви запалите в першу чергу?

4. Горіло сім свічок. Три згасли. Скільки свічок залишилося?

5. Двоє ішли – три цвяхи знайшли. За ними четверо підуть. Чи багато цвяхів знайдуть?

ДО ТЕМИ «ОСНОВНІ ЗАКони ЛОГІКИ ТА НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ЇХ У ТЕКСТАХ ЗМІ»

1. Вимога якого закону логіки виражається у цьому правилі?

При розгляді кримінальних справ у суді закон вимагає, щоб предмет судового розгляду був заздалегідь визначений. Це правило в Кримінально-процесуальному кодексі України формулюється так: «Розгляд справи у суді провадиться тільки відносно підсудних і тільки в межах пред'явленого їм обвинувачення» (стаття 275 КПК «Межі судового розгляду»)

2. З'ясуйте, які з цих суджень не можуть бути одночасно істинними (свої твердження обґрунтуйте):

а) «Всі гриби в нашому лісі отруйні», «Жоден гриб у нашому лісі не є отруйним», «Деякі гриби у нашому лісі отруйні», «Деякі гриби в нашому лісі не є отруйними».

б) «Всі мешканці нашого міста працюючі», «Жоден мешканець нашого міста не є працюючим», «Деякі мешканці нашого міста працюючі», «Деякі мешканці нашого міста не є працюючими».

3. З'ясуйте, чи можуть бути одночасно істинними такі судження?

1) «Деякі журналісти можуть писати якісні матеріали» і «Деякі журналісти не можуть писати якісні матеріали».

2) «Цей твір є низькопробним» і «Автором цього твору є талановитий митець».

- 3) *«Всі примати – хребетні» «Деякі примати – хребетні».*
 4) *«Жоден примат не літає», «Деякі примати не літають».*
 5) *«Всі письменники мають розвинену уяву», «Деякі письменники не мають глибоких теоретичних знань».*

4.З'ясуйте, в яких прикладах порушено закон достатньої підстави.

–Я ходив на заняття, тому маю право на позитивну оцінку.

–Я готувався до іспиту, тому маю право на позитивну оцінку.

–Я правильно відповів на усі завдання екзаменаційного білета, тому маю право на позитивну оцінку.

5.Визначте, який закон логіки порушено?

1)Одного разу актор, який виконував епізодичну роль слуги, бажаючи хоч як-небудь збільшити свій текст, сказав:

–Сеньйоре, німий з'явився і хоче з вами поговорити.

Надаючи партнеру можливість виправити помилку, інший актор відповів:

–А ви впевнені, що він німий?

–Принаймні він сам так говорить...

2)Чоловік підібрав під себе ноги і лежав неушкодженим з розбитою головою.

3)Майже безкоштовні послуги.

4)Власник без майна.

5)Студент майже засвоїв матеріал, тому складе іспит на «відмінно» .

6)«Невеличке угорське містечко Будаорш, де проживає загалом близько 27 тис. осіб, залишилося без правоохоронців. Справа в тому, що одночасно піти з роботи вирішили всі 15 поліцейських, які працювали у місцевому управлінні. Доленосне рішення вони прийняли після того, як придбавши один на всіх квиток, виграли в лотерею майже 18 мільйонів доларів. Загалом це шостий за обсягом виграш за всю історію проведення лотереї в Угорщині. Влада вже знайшла вихід із скрути – до Будаоршу направили резервні підрозділи поліції. Вони охоронятимуть спокій громадян, аж поки не знайдуться бажаючі з числа місцевих жителів вступити до лав поліції» (ЧК. – 21.10.2009).

7) «... Поки що Черкаський аеропорт продовжує забезпечувати польоти тільки по Україні. ... Черкаський аеропорт приймав літаки вагою до 185,5 тонни і обслуговував 70-80 повітряних судів всіх типів на добу, проте з 1992 року аеропорт припинив обслуговування літаків» (ЧК. –21.10.2009).

8) «Валентин Юрійович додає, що в разі отруєння блідю поганкою, смерть настає раптово і непередбачувано. Тому робить прогнози щодо одужання пацієнтів лікар не береться...» (ЧК. – 09.09.2009).

9) «Оскільки не надходять кошти з держбюджету, загальмувалося будівництво музею Тараса Шевченка в Каневі та резиденції Богдана Хмельницького в Чигирині. ... Та все-таки резиденція славного козацького гетьмана будується завдяки допомозі інших областей та підприємців, адже світ не без добрих людей» (ЧК. – 09.09.2009).

10) «... Під час цієї експедиції вчені знайшли поблизу кратера гори Босаві різні рідкісні види тварин, зокрема, величезного щура завдовжки 82 см. – Це один із найбільших щурів у світі. І це дійсно щур, такий же, якого ви можете знайти в каналізації в місті, – розповів Кристофер Хельген, фахівець із ссавців, який супроводжував експедицію. За словами вченого, щур-гігант важить близько 1,5 кг, його тіло вкрите густим хутром коричневого кольору зі сріблястим відливом, який, за їхнім припущенням, захищає тварину від вологи та холоду. Гризун абсолютно не боїться людей, і, як говорять першовідкривачі, ця істота ще не описана в жодному довіднику. Новому виду поки що не придумали наукової назви» (НД. – 15.09.2009).

11) «До Федюківки не ходять автобуси

Єдиний автобус, яким жителі найвіддаленішого села Федюківки можуть добратися до районного центру Лисянки, – це «Черкаси – Федюківка», який від'їжджає з села близько 6.00. ...» (НД. – 14.07.2009).

12) «Відсвяткували 55-ту річницю черкаського кіно

– З кіно пов'язано все моє життя. Ось уже майже 40 років

працюю у цій сфері й зовсім не шкодую, що обрав таку професію. Починав з того, що робив афіші, потім квитки продавав, а згодом подався в кіномеханіки, – розповідає кіномеханік кіноустановки села Худяки Федір Степаненко. – Нині в нашому селі є не лише повноцінний театр, а й навіть школа кіномеханіків. За все життя цього мистецтва навчив 163 черкащан. До речі, 47 з них дійсно подалися у сферу кіно. На сьогодні в області є більше двохсот кіно установ, і більш як сотня з них – у сільській місцевості.

–Звісно, ми розуміємо, що ці люди працюють лише на ентузіазмі, за копійки. І в нас, як завжди, бракує фінансів, аби підтримувати цю галузь мистецтва, – відзначив на святкуванні Всеукраїнського дня кіно перший заступник голови Черкаської обласної ради Віктор Павліченко. За словами заступника голови Черкаської облдержадміністрації Анатолія Чабана, сьогодні кіно потребує якісно нової роботи кіностудій» (НД. – 17.09.2009).

ЦІКАВА ЛОГІКА !

1. У бабусі запитали, скільки років її онукові. На що вона відповіла:

- Йому дорогенький, стільки місяців, скільки мені років.
- А скільки вам років?
- Нам разом з онуком 65 років. А скільки онуку років порахуйте самі.

Скільки років онукові.

2. Султан, який утримував в'язня у в'язниці, наказав зачинити його у кімнаті разом зі своїми двома вірними слугами. Один із них завжди говорить неправду, а інший навпаки завжди говорить правду. У кімнаті були тільки двоє дверей: «двері свободи» і «двері рабства». Двері, через які в'язень захоче вийти з кімнати, і вирішать його долю.

В'язень має право задати лише одне питання одному з двох слуг. Звичайно в'язень не знає, який з них говорить правду, а який неправду. Чи може в'язень знайти спосіб вийти на волю?

ДО ТЕМИ «ПОНЯТТЯ ЯК ФОРМА МИСЛЕННЯ»

1. Визначте логічну структуру понять, тобто з'ясуйте їхній зміст та обсяг.

Приклад. Дамо логічний аналіз структури поняття «злочин». Його змістом така суттєва ознака: бути суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю). Обсягом цього поняття є клас усіх злочинів.

Завдання.

Держава.

Меценат.

Любов.

Незалежність.

Неосудність.

Милосердя.

Депутат міської ради.

Спілка журналістів.

Міст через Дніпро.

2. Визначте, чи проведено операцію обмеження:

Приклад. «Міліція – відділення міліції»

У цьому прикладі операцію обмеження не здійснено, оскільки міліція – це адміністративна установа для охорони громадського порядку, а відділення міліції – не різновид такої установи, а її структурна одиниця.

Завдання.

Злочин – пограбування.

Квартира – кімната.

Кореспондент – кореспондент газетного видання – кореспондент газети «Вечірні Черкаси».

Пора року – зима.

Зима – грудень.

3. Обмежте такі поняття:

ліки, держава, засіб зв'язку, періодичне видання, птах, конституція, видавець, редактор, журналіст.

4. Узагальніть поняття:

Черкаси, «суддя», столиця, адвокат, «Вечірні Черкаси», редактор газети, студент спеціальності «Видавнича справа та редагування».

Приклад.

5. Встановити відношення між поняттями

Для того, щоб встановити відношення між поняттями, необхідно:

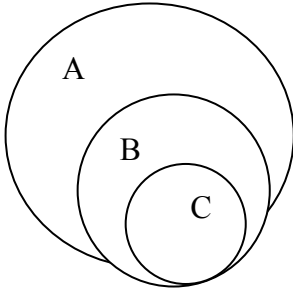
1. Встановити, чи є досліджувані поняття порівнянними. Якщо поняття є непорівнянними, то відношення між ними встановити неможливо.

2. З'ясувати, які з досліджуваних понять сумісними, а які – несумісними.

3. Встановити тип відношень між сумісними поняттями і тип відношень між несумісними.

4. Зобразити відношення між поняттями за допомогою колових схем.

Приклад. «Протиправна поведінка», «правопорушення», «адміністративне правопорушення».

A – протиправна поведінка.

B – правопорушення

C – адміністративне правопорушення

Завдання.

1. «Населений пункт», «місто», «столиця», «Мадрид», «Париж», «геніальність», «столиця Франції» .

2. «Мати», «вчителька», «сестра», «спортсменка», «митець», «мати космонавта».

3. «Юрист», «спортсмен», «сміливість», «прокурор», «боксер», «фізична досконалість», «темперамент».

ЦІКАВА ЛОГІКА !

1. Що не існує, але має назву?
2. Як можна за одну секунду зняти колесо?
3. Що легше – 1 кг заліза чи 1 кг вати?
4. Чи можна порожнє відро наповнити три рази підряд, жодного разу не спорожнивши?
5. Що можна потримати тільки в лівій руці?

ДО ТЕМИ «СУДЖЕННЯ. УМОВИВОДИ»

1. Дайте логічний аналіз судження, тобто визначіть його структуру та вид.

Приклад. Розглянемо судження «Всі люди є розумними істотами». Визначимо його структуру: суб'єкт – «люди», предикат – «розумні істоти», зв'язка – «є». Це загальностверджувальне судження.

Завдання.

Жоден із нас не міг із цим змиритися.

Якби ви з нами подружились, багато б дечого навчилися.

Випадуть у травні дощі — буде добрий урожай.

Майже кожна людина має той чи той талант.

Ніхто не любить бути переможеним.

Всі християни вірять у Христа.

Деякі письменники не талановиті.

«Усе таємне стає явним» (УМ)

Усі студенти складають іспити.

«Чотири покоління черкаської родини Левицьких – лісівники»(УМ)

«Більшість людей харчуються вже за виробленою схемою» (УМ)

2. З'ясуйте, яким способом побудовано поданий текст: індуктивним, дедуктивним, чи за аналогією?

1) Українську мову псують усі, кому не ліньки. Створено безліч фірм, агенцій, товариств, які мають російські, або зросійщені назви: страхова компанія «Росток» (кажуть, що це аббревіатура, але чому словосполучення не скоротити так, аби з нього вийшло українське слово?)агентство нерухомості «Благовіст» (чому не «Благовіст?»), крамниця біля театру «Київ» «Рогнеда» (чому не «Рогніда?»)

2) Сніг у квітні. І перший цвіт.

І холодні вітри північні.
Нелогічний і дивний світ,
І його парадокси вічні.
Сніг у квітні... Громів баси.
У суспільстві — прикмети смуту.
Що поробиш: важкі часи.
Треба гідно їх перебути.

(М. Луків)

3) Зустрічаймось!

Вітаймось словом!
Погляд в погляд,
У руку рука.
Ми прийшли у цей світ для любові.
А все інше – неправда гірка!

(Ганна Чубач)

4) «Водохрещтя (або Йордана, Ордана, Вілія, Водосвяття, Божоявлення) третє велике свято різдвяно-новорічного циклу, яке православні та греко-католицькі християни відзначають 19 січня. Із цим святом пов'язують хрещення на Йордані Ісуса Христа. За християнським віруванням, перед пришествям Спасителя, Бог послав пророка Іоанна Предтечу. Він мав прийти в долину ріки Йордан і сповістити всім людям, що незабаром у світі явиться Месія, і про те, що до його зустрічі треба приготуватися через покаєння і хрещення. На той час Ісусу уже виповнилося 30 років, і він теж прийшов до Іоанна, щоб отримати хрещення.

Після хрещення, коли Христос виходив із води, над ним раптом розкрилося небо й Іоанн побачив Дух Святий, який у вигляді голуба спускався на Ісуса, а з небес чути було голос Бога-Батька, який назвав Христа своїм Сином. Тоді Іоанн остаточно переконався, що Ісус і є очікуваний Месія, Син Божий, Спаситель світу.

– Це свято надзвичайно раннє і бере свій початок ще з перших років християнства, – розповідає архієпископ Черкаський і Канівський владика Софроній. – У ті давні часи воно відзначалося разом із Різдвом Христовим, оскільки і перше і друге є Божоявленням. Тільки Різдво є явленням Бога у плоті, а на Йордан сталося явлення Господа у трьох іпостасях, що засвідчує таїнство Святої Трійці.

На знак того, що Спаситель своїм Хрещенням освятив воду, напередодні цього свята у храмі священики освячують воду, а у день свята здійснюються хресні ходи до водойм з подальшим водосвяттям. Освячена вода мала цілющі властивості та захищала від впливу всього лихого.

– За християнським віруванням, у цей день воду можна набрати з будь-якого джерела, – зазначає владика Софроній, – і вона буде свяченою й цілющою тривалий час. Пам'ятаю, у перший рік, коли я оселився в Золотоноші, освятив воду. Я прожив там 19 років. Та банка з водою простояла всі ці роки і залишилася чистою, без осаду, крім того вона не втратила свої цілющі властивості.

У Черкасах цього року хресний хід і освячення води відбудеться 19 січня після святкової Літургії біля храму Андрія Первозваного, що у мікрорайоні Митниця» (ВЧ).

3. Побудувати текст з дедуктивним та індуктивним способом викладу матеріалу. Тема тексту «Чому я обрав професію редактора?»

4. Дайте логічний аналіз запитань, тобто з'ясуйте їхню передумову та вид.

- 1) Скільки років тривала Тридцятирічна війна?
- 2) Яке ім'я мав гетьман України?
- 3) Яке дівоче прізвище мала друга дружина О. Пушкіна?
- 4) Яка планета обертається навколо Сонця?
- 5) На якій полиці знаходиться словник?

5. Зробіть логічний аналіз запитань та відповідей, які мають місце у наведених текстах.

1) *Людовік XV часто поринав у дивну неуважність. Так, одного він задав венеціанському послу Гроденіго таке запитання: «Скільки членів у вас у Венеції у Раді Десяти?». «Сорок, державець», відповів посол, подумавши, що король жарартував і що на жарт краще відповідати жартом. Але Людовік одразу ж забув про своє запитання та отриману відповідь і заговорив про інше.*

2) *Дехто Адамс, волосся якого стало катастрофічно випадати, написав у науково-дослідний центр однієї хімічної компанії листа з проханням порадити йому, як зберегти волосся. За два місяці надійшла відповідь: «Ви краще збережете волосся, якщо збиратимете його у поліетиленовий пакет із шматочками нафталіну. Пакет рекомендуємо тримати у темному, прохолодному і не дуже сухому місці».*

ЦІКАВА ЛОГІКА !

1. На одному заводі працювали слюсар, токар і зварник. Їхні прізвища – Борисенко, Іванов і Семенов. Слюсар не має ні братів, ні сестер. Він – наймолодший із друзів. Семенов, який одружений із сестрою Борисенка, старший за токаря. Назвіть прізвища слюсаря, токаря і зварника.

2. Спір між трьома мудрецьями перехожий так вирішив. Показав їм 3 білі ковпаки і два чорні. А потім сказав їм заплющити очі і одягнув на них 3 білі ковпаки, а чорні заховав у мішок. Після цього дозволив їм розплющити очі і загадав загадку. Хто з вас першим відгадає якого кольору у нього на голові ковпак – той і наймудріший. Через деякий час один із них вигукнув – на мені білий ковпак. Як він здогадався?

ДО ТЕМИ «ЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТУ»

1. Яким методом побудовано тексти?

1) «Народження дитини — це в сім'ї завжди щаслива подія, яка приносить багато нових турбот для батьків, але турбот приємних. До таких належить і вибір імені малюку. Нововведення у Цивільному Кодексі України, що стануть чинними з 1 січня 2004 року дозволяють більше розгулятися батьківській фантазії у цьому питанні, проте й децю обмежать у часі. Так, як розповідає начальник Соснівського відділу РАГС управління юстиції в Черкаській області Лариса Трофімова, що стосується власне імені, то кількість слів у ньому не обмежується, якщо хтось із батьків належить до національних меншин, у інших випадках допускаються подвійні імена. Відповідно по-батькові можна не вказувати, якщо цього вимагають національні традиції. Якщо батько і мати мають різні прізвища і не можуть дійти спільної мови у тому, яке ж присвоїти дитині, вони можуть дати малюку подвійне, єдине, що вирішивши, чиє ж буде стояти першим. Але слід мати на увазі, що з нового року часу на подібні обдумування і суперечки буде всього місяць з дня народження дитини, замість трьох, як було раніше. Тож щоб новорічні свята не принесли неприємних сюрпризів, слід вчасно зареєструвати дитину. Інакше не минути покарання у вигляді штрафу. До речі, тепер спір про ім'я дитини може вирішувати навіть суд.

Останнім часом спостерігається тенденція повернення до традицій у виборі імені дитини, часто трапляються й рідко-вживані імена. Так, у 2003 році серед 977 дівчаток і 982 хлопчиків, які народилися у Черкасах і їхні батьки уже визначилися з іменем, зареєстровано:

— дівчаток: 2 Аніти, Ганна, Юнона, Агата, Зоряна, 2 Елізи, Єфросинія, Евеліна, Ніколетта, 5 Єв, Даніелла, Ганна, Лоліта, Роксана, Даніла, Анфіса, 2 Аврори, Аріна, Аліса, Богдана, 2 Ві-

лени, 2 Віолетти, Грета, 2 Ельвіни, Злата, Златослава, Лаура, Марта, Ніколь, 3 Олівії, Поліна, Сюзанна, Соломія, Ульяна.

— хлопчиків: Даніель, Леонардо, Леонард, Янек, 5 Тимофіїв, Далін, 2 Семени, Севастьян, 2 Марка, Томас, Арсеній, Владан, Аристотель, Адам, Лев, Петро, 2 Мирослава, Алан, ЗДавиди, Захар, 4 Іллі, Мар'ян, 2 Матвія, Мирон, Назар, Степан, Тарас, Федір, Яків.

Часто зустрічаються варіанти одного імені: Дмитро, Дмитрій, Дмитрій, Димитрій; Кірілл, Кіріл, Кирило, Кирил; Артем, Ар тьом; Назар, Назарій; Глеб, Гліб, Глеб; Вадим, Вадім; Нікіта, Микита; Данило, Даніл, Данііл, Данііл; Микита, Мікіта; Дарина, Даріна, Дар'я, Дарія; Марина, Маріна; Валерія, Валерія.

Найпопулярніші імена дівчаток у 2003 році

Анастасія — 127

Анна—90

Єлизавета— 46

Дар'я— 47

Катерина— 43

Вікторія— 38

Юлія— 33

Діана 28

Валерія -24

Марія —24

Олександра— 20,

Наталія — 20

Вероніка — 19

Софія— 18

Дарина — 17

Найпопулярніші імена хлопчиків у 2003 році

Владислав — 80

Дмитро	— 65
Олександр	— 59
Андрій	— 46
Богдан	— 37
Максим	— 36
Іван	— 32
Олексій	— 28
Нікіта	— 25
Володимир	— 22
Ярослав	— 22
Денис	— 20
Михайло	— 20
Артем	— 19
Олег	— 19

Ім'я є особистою немайновою власністю людини, такою ж недоторканною як і приватне життя кожного. Часто трапляється так, що отримуючи паспорт чи атестат про освіту, юнак чи дівчина знаходять там ім'я, відмінне від записаного у свідоцтві про народження. Особи, які не маючи на те ніякого права, вирішують, як повинно бути написано те чи інше ім'я. Приміром, у свідоцтві про народження записано Віта, а атестат про освіту виписаний на Вікторію, мовляв, в українській мові такого написання немає. Такі дії будуть прямим порушенням права фізичної особи на ім'я. Згідно зі статтею 294 Цивільного кодексу України, документ, у якому є перекручення імені, підлягає заміні. Кожен громадянин має право вимагати від інших звертатися до себе у відповідності з його іменем, тобто ніхто не має права довільно спотворювати ім'я у написанні чи вимові. Нерідко такі перекручення відбуваються через неправильний наголос, тому законодавці, щоб запобігти цьому, надали право кожному громадянину при записі імені у відповідних документах вимагати вказати правильний наголос в його імені» (ВЧ).

2)»Велетенська дзвіниця, яку задумав побудувати архієпис-

коп Черкаський і Канівський Владика Софроній, перевищить 100 м. Цей проект перший і єдиний у всьому православному світі. Споруда матиме вигляд голуба, який є символом Святого Духа. Саме образ цього птаха міцно засів у думках Владика Софронія, а ж доки перед Різдом цього року не втілювався в макет будівлі, зроблений спочатку зі звичайного дитячого конструктора. Згодом фахівці розробили всі необхідні розрахунки і ось у парку Першого травня поблизу храму Святого Архістратиґа Божого Михаїла вже кипить робота.

– Особливість цієї дзвіниці полягає не тільки в її унікальності, – розповідає Владика Софроній, – а й в тому, що вона буде як запрошення до примирення у нашому вкрай непростому і часто жорстокому світі. Сподіваюсь цей голуб принесе мир і на Черкащину, і в Україну.

У приміщенні дзвіниці на першому поверсі розміститься актовий зал для духовних піснопієв, який зможе вмістити до 1000 осіб, вище буде духовна християнська бібліотека та єпархіяльний музей. Крім того передбачено кімнати для гостей та невеличке кафе. На верхні поверхи дзвіниці відвідувачів підійматимуть два швидкісних ліфти по 50 м. Дзвони вагою від 5 кг до півтони будуть розміщені на висоті 80 м. А найвище буде розташований оглядовий майданчик, звідки відкриватимуться дніпровські краєвиди. На верхівці замість традиційного купола буде корона.

У спорудженні будови використовуватимуться залізобетонні конструкції, металопластик та неіржавіюча сталь. Всередині споруди буде розписано за традиціями канонічного візантійського живопису. Саме будівництво ведеться на пожертвування православних віруючих.

До речі, черкаська дзвіниця перевищить найвищу з православних культових споруд України – Велику дзвіницю Києво-Печерської Лаври (1731 – 1744 рр., 96 метрів). Найвища ж дзвіниця у світі – католицька, розташована в місті Перт (Австралія), сягає 300 м» (ВЧ).

3) «Днями черкаські правоохоронці знешкодили черговий центр продажу наркотиків. Своєрідний «рай для наркоманів» троє молодих людей облаштували у лісосмузі по вул. Руставі на виїзді з Черкас. Асортимент товару дивував своєю різноманітністю. Продавали так звану «ширку» (ацетильований опій), пігулки трамадолу, димедрол, шприци, навіть спиртові тампони. 28-річна Марія розливала наркотичну рідину, оскільки мала досвід у цій справі, бо сама вживала наркотики вже не один рік. Рештою займалися новоспечені бізнесмени – 19-річний Роман та 21-річний В'ячеслав. До того моменту, коли оперативники обласного відділу ВБНОН завітали до кримінальної трійці, їхній наркоманський бізнес проіснував місяць. Під час затримання у наркоторговців вилучили 2000 грн. виручки та 100 мл «ширки», готової до продажу. Крім того, було задокументовано 3 факти збуту наркотиків. Нині порушено кримінальну справу та проводяться оперативні заходи по встановленню місць придбання та переробки наркосировини» (ВЧ).

4) «1 жовтня розпочалася осіння призовна кампанія. Військова служба триває 12 місяців, 9 місяців служить молодь з вищою освітою і 18 місяців проходять службу на флоті. Для частини молодих людей призовного віку та їхніх батьків це період, коли вони починають «сушити голову», як уникнути «армії». На сьогодні, як свідчить статистика, по Черкасах громадян, які ухиляються від призову, налічується близько 9 тис.

Один із страхів, через які батьки не хочуть віддавати своїх дітей до армії – це «дідівщина». Військовий прокурор Юрій Радько не заперечує того, що і у Черкаському гарнізоні є випадки нестатутних відносин, але вони не залишаються поза увагою військової прокуратури.

– У поточному році, – констатує Юрій Миколайович, – прокуратурою виявлено факт порушення статутних правил взаємовідносин серед військовослужбовців. Солдат молодшого призову, хибно сприймаючи «нестатутні традиції» за честь, добровіль-

но дозволив побити його ременем про сідниціях. У такий спосіб його переводили до розряду старшого призову. За даним фактом порушено кримінальну справу та направлено до суду.

У багатьох випадках батьки, рідні, допомагають отримати фіктивні документи з лікувальних, навчальних та інших закладів, закордонних паспортів для уникнення призову, незаконного отримання відстрочки від призову. Такі дії кваліфікуються як злочини, за які законом передбачено покарання.

Можливо, служба в армії перестане бути головним боєм батьків після переведення її на контрактну основу. Остаточо цей процес завершиться, як повідомив військовий комісар області Євген Курбет, до кінця 2010 року. Сьогодні проходять службу в армії за контрактом 40 % військовослужбовців» (ВЧ).

ЦІКАВА ЛОГІКА !

1. Коли ми бачимо два, а говоримо – 14?
2. У магазині покупець запитав:
 - Скільки коштує один?
 - 20 центів, – відповів клерк.
 - А 12 ?
 - Сорок центів.
 - Добре, дайте мені дев'ятсот дванадцять.
 - З вас 60 центів.Що купляв покупець?

ДО ТЕМИ «ЛОГІЧНА ПОМИЛКА»

1. Знайти в газетних текстах логічні помилки. Запропонувати способи вдосконалення тексту.

1) *«Україна проведе матч з Німеччиною*

15 листопада 2011 року національна збірна України вдома проведе товариський поєдинок проти команди Німеччини. Про це повідомив генеральний секретар Німецького футбольного союзу Вольфганг Нірсбах.

Гра відбудеться в тому разі, якщо німці здобудуть пряму путівку до фінальної частини чемпіонату Європи-2012...» (НД).

2) *«...Про те, що у кабінеті побував хтось чужий, директору школи № 17 Дмитру Бунякіну повідомила заступниця, якій зателефонував наполоханий сторож.*

– Зранку при обході шкільної території сторож побачив, що біля вікна директорського кабінету стоїть драбина, частина решітки вирізана, а саме вікно розчинене навстіж, – каже Дмитро Бунякін.

Коли директор зайшов до кабінету, то перше, що кинулося йому в очі – наймовірний розгардіяш. Такий же безлад був і в канцелярії.

– Всі шухляди та шафи повідкривані, а документи розкидані по підлозі...

на директорському столі зухвальці залишили навіть невідкриту пляшку пива та мінеральну воду. ...

...злочинці працювали скрупульозно – їх присутності не помітили шкільні сторожі, та й слідів після себе залишили дуже мало...» (НД)

3) *«Світовий бокс у Черкасах закінчився обуренням сотень глядачів*

Уже втретє черкащани змогли насолодитися видовищним міжнародним турніром із професійного боксу, який 20 листопада відбувся в Палаці спорту «Будівельник»...»(ВЧ)

4) *«... Добре шаткувати і закладати в бочки на зиму. Буде аж до самої весни укусна й на зубах хрумтіти...» (А)*

5) «Дівчата, намагаючись виглядати краще, часом використовують до 20 косметичних засобів. При цьому багато з них навіть не звертають уваги на термін придатності косметики.

Дослідження Массачусетського інституту в США показали, що багато жінок користуються на день більше, ніж 20 різними засобами, прагнучи виглядати щонайкраще. ...» (МЧ)

6) «...нинішнього року це перше отруєння грибами в нашій області. Торік перші випадки було зафіксовано в жовтні...» (НД)

7) «...досі люди перебувають у реанімаційному відділенні. 10-річного хлопчика відправили на лікування до Києва...» (НД)

ЦІКАВА ЛОГІКА !

1. Яку кількість тварин узяв Ной до свого ковчега?
2. Приготуйте вісім папірців з числами 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 і 9 та розкладіть їх на два стовпчики. Перемістіть лише два папірці так, щоб суми чисел в обох стовпчиках були однаковими.
3. Інспектор групи з вивчення попиту населення подав до тресту їдалень такий звіт. Кількість опитаних – 100 осіб. Серед них: п'ють каву – 78; п'ють чай – 71; п'ють каву і чай – 48. Звіт забракували. Чому?

ДО ТЕМИ «АНАЛІЗ І ОЦІНКА ТЕКСТУ З ПОГЛЯДУ ЛОГІКИ»

1. Оцінити текст з логічного погляду. Виконати правку тексту.
Фіктивний рушник

Це сталося зі звичайною звенигородською родиною українських євреїв та однією київською сім'єю бувалих закордонних заробітчан-українців. Може, пліткарі домислюють щось по своєму, насправді ж ці дві родини влаштували пару фіктивних одружень і одне вінчання, аби виїхати до Ізраїлю.

Щасливе майбуття за 10 тисяч доларів

Дзюбенки розуміли, що до Ізраїлю їм. Дорога назавжди закрита. Після того, як їм.. поставили у закордонних паспортах так званого «ведмедя», про ізраїльські заробітки годі було мріяти. Однак вони таки вдумались привезти звідти купу грошей, бо в Києві купили дві квартири і жили ось вже кілька років без матеріальних проблем. Але виросла донька, ось вже й заміж зібралась. Як забезпечити їй гідне життя?...В Ізраїлі їй би жилося, напевне, не так, як у Києві. Але нелегально, як колись самі Дзюбенки, проживати в чужій країні непросто.

З сім'єю українських євреїв з м. Звенигородки Дзюбенки давненько були знайомі, підтримували дружні стосунки. Ідея народилася блискавично. Хто там ще називає українців хохлами, нехай затулять роти. Таку хитромудру операцію могли придумати тільки вони, Дзюбенки, потомственні українці.

*Довго вмовляти сім'ю Шварців не довелося. Їм дуже сподобалася пропозиція київської сім'ї, особливо, коли за вдало доведену до кінця справу Дзюбенки обіцяли солідний гонорар. У Дзюбенків – донька з майбутнім зятем, у Шварців – неодружені донька та син. Об орудка полягала в тому, щоб донька Дзюбенків одружилася з сином Шварців, а зять – з донькою єврейської сім'ї. Якщо ця *вистава* буде зіграна вдало, Шварци одержать від Дзюбенків домовлену суму відразу після проходження митного контролю.*

Дзюбенки за вдало проведену операцію без вагань мали викласти Швартам 10 тисяч доларів,зате їхня донька і зять житимуть в Ізраїлі!

Обман у рагсі, комедія у церкві

*У одному з київських ресторанів гуляли гучне весілля. Дві подружні пари зовсім юних людей урочисто зареєстрували шлюб і обмінялися обручками.Донька Шварців Ірина цілувалася із зятем Дзюбенків Іваном., а син єврейської сімі Михайло тримав в обіймах перед численними гостями доньку винахідливих українців Марину.Море квітів, поздоровлення рідних, знайомих і незнайомих – все ніби по-справжньому.Не переставали блимати спалахи фото об'єктивів, за усім цим дійством *стежила* відеокамера .На столах у ресторані чого тільки не було, Дзюбенки не поскупилися для вигідної справи, всі урочистості влаштували за власний кошт...Вони мали все облаштувати, як насправді, аби нічого не запідозрили на митниці.*

*Коли вистава з реєстрацією шлюбів між фіктивними парами пройшла на *біс*, по-справжньому закохані Дзюбенкові донька і зять вирушили до церкви. Тепер донька та син Шварців мали грати роль старшою дружки й старшого боярина.Вистава, заради якої ломилися столи в ресторані, досягла апогею. Перед вівтарем обвінчалися справжні закохані. І вінчання теж було справжнім, хіба що молодята обмінялися тими обручками, що ними користувалися підчас фіктивних одружень, Позаду вінчальної пари тримали вінчальні корони почесні свдки – діти Шварців,котрі тільки-но взяли шлюб із донькою та зятем Дзюбенків. Щедро оплачений священник і гадки не мав, у якій *невинній* інтризі бере участь.*

ЦІКАВА ЛОГІКА !

1. Цицерон сказав, що для того, щоб бути вільними, ми повинні бути рабами. Чого?
2. Скільки років батькові, єдиному синові якого 7 років?
3. Що знаходиться між містом і селом?

4. У кошику 4 яблука. Поділіть їх між чотирма особами так, щоб кожна отримала одне яблуко і одне яблуко залишилося в кошику.

5. Летіли горобці, сіли на стовпці, як сядуть по два – один стовпець зайвий, як сядуть по одному – один горобець зайвий. Скільки всього горобців і скільки стовпців?

Підсумковий тест

1. Продовжіть речення: «Якщо ви хочете провести ґрунтовний аналіз міркувань супротивника, грамотно розкрити його точку зору, виявити помилки, наявні в його міркуваннях, побудувати обґрунтоване спростування його позиції з якогось питання, ви повинні...»

2. Предметом логіки як науки є:

- а) різноманітні схеми міркувань;
- б) різноманітні схеми мовлення;
- с) різноманітні схеми написання текстів.

3. У якому рядку правильно сформульовано визначення міркування:

- а) це розумовий процес, у ході якого на підставі невідомих знань отримують нове знання;
- б) структура будь-якого міркування складається з двох компонентів: засновків; висновку.
- с) це розумовий процес, у ході якого на підставі наявних, відомих знань отримують нове знання?

4. Істинними є думки, які ...:

- а) є правильними;
- б) в принципі загалом відповідають дійсності за своїм змістом;
- с) в яких не порушено правил і законів логіки.

5. Сформулював 3 основні закони формальної логіки:

- а) Платон;
- б) Гомер;
- с) Аристотель.

Які?..-----

6. Закон тотожності має таке формулювання:

а)кожна думка має бути чіткою за обсягом, актуальною за змістом і залишатися незмінною в ході одного й того ж міркування;

б)кожна думка має бути правильною за обсягом, ясною за змістом і залишатися доказовою в ході одного й того ж міркування.

с)кожна думка має бути чіткою за обсягом, ясною за змістом і залишатися незмінною в ході одного й того ж міркування.

**7. Продовжіть речення: «Об'єктивною основою закону не-
суперечності є те, що...»**

8. Причиною допущення порушень закону несуперечності може бути:

а)плутаність мислення, недостатня обізнаність, інші суб'єктивні, якими можуть бути і політичні припущення;

б)завичай причиною порушення буває невміння викладати думки, незнання, недбалість;

с)різні групи людей в процесі міркування опираються на специфічні засади, положення, які вважають безумовно істинними.

9. Про який із законів логіки йдеться у реченні: «Цей закон, забороняючи приймати на віру будь-які думки, тим самим захищає право кожної людини на сумніви, власні погляди, переконання, світогляд»:

а)закон тотожності;

б)закон виключення третього;

с)закон достатньої підстави?

10. У якому випадку порушення основних законів логіки є виправданим?

11. Поняття – це:

- а) це форма мислення, яка відображає предмети в їх загальних та істотних ознаках;
- б) засіб отримання нових знань на основі раніше набутих шляхом логічного розмірковування;
- в) основна форма вираження наших знань.

12. Відношення між обсягом та змістом поняття регулює:

- а) закон Ома;
- б) закон оберненого відношення між обсягом та змістом поняття;
- в) закон Братів Капранових.

13. Про який структурний елемент поняття йдеться у висловлюванні: «сукупність ознак, які характеризують дане поняття»:

- а) обсяг поняття;
- б) зміст поняття;
- в) висновок поняття?

14. Про яку операцію над поняттям йде мова: «логічна операція над поняттями, завдяки якій відбувається перехід від поняття з широким обсягом (родового) до поняття з вузьким обсягом (видового) шляхом додавання ознак»:

- а) визначення поняття;
- б) поділ поняття;
- в) обмеження поняття?

15. У якому реченні правильно названо структурні компоненти поділу поняття:

- а) дефінієндум, дефінієнс;

- б)подільне поняття, члени поділу, висновок;
- с)подільне поняття, члени поділу, підстави поділу?

16. Правил поділу понять є:

- а)2;
- б)3;
- с)4.

17. «Стрибок у поділі» – це:

- а)правило поділу;
- б)логічна помилка;
- с)вид поділу.

18. Назвіть правила поділу понять.

19. При порушенні правила 1 «Дефієндум і дефінієнс повинні бути взаємозамінюваними, тобто їхні обсяги повинні бути однаковими» виникають такі логічні помилки:

- а)явні, неявні;
- б)надто широке визначення, надто вузьке визначення;
- с)«коло у визначенні», «тавтологія».

20. Залежно від характеристики обсягу поняття поділяють на:

- а)одиночні, загальні, пусті;
- б)конкретні, абстрактні;
- с)відносні, безвідносні.

21. Про який вид поняття йде мова: «поняття, елементом обсягу якого є властивості предметів або відношення між ними»:

- а)відносне;
- б)збірне;
- с)абстрактне?

22. Залежно від наявності чи відсутності у змісті поняття ознак, на підставі яких предмети узагальнюють у клас, поняття поділяють на:

- а) відносні, безвідносні;
- б) конкретні, абстрактні;
- с) інший варіант: _____

23. Відношення можна встановити між:

- а) сумісними поняттями;
- б) порівнянними поняттями;
- с) непорівнянними поняттями.

24. При якому типові відношень обсяги понять, які мають різний зміст, повністю збігаються:

- а) відношення протиріччя;
- б) відношення співвідпорядкування;
- с) відношення тотожності?

25. У якому рядку правильно названо тип відношень між такими поняттями: неперіодичне видання, монографія, підручник, стандарт:

- а) підпорядкування;
- б) співвідпорядкування;
- с) протилежності?

26. Про який тип відношень між поняттями йдеться: «це відношення, яке існує між родовим поняттям та поняттям, що виражає один з видів цього роду. Маються на увазі такі поняття, обсяг одного з яких становить частину обсягу другого поняття (включається до обсягу другого поняття, але не вичерпує його)»:

- а) підпорядкування,
- б) перетину,

с) протилежності?

27. У якому рядку правильно названо типи відношень між сумісними поняттями:

а) відношення перетину, відношення тотожності, відношення підпорядкування;

б) відношення тотожності, відношення протилежності, відношення підпорядкування;

с) відношення тотожності, відношення співпідпорядкування, відношення перетину?

28. Яке визначення судження правильне:

а) думка, яка встановлює відношення між засновками та висновками міркування;

б) думка, за допомогою якої щось стверджується або заперечується щодо предмета нашої думки або зв'язку між предметами думки;

с) думка, яка відображає предмети в їхніх суттєвих ознаках?

29. Структура судження складена з:

а) суб'єкта, предиката, зв'язки;

б) суб'єкта, предиката, сполучника;

с) об'єкта, предиката, зв'язки.

30. За кількістю, тобто за обсягом суб'єкта, категоричні судження поділяються на:

а) загальні, часткові, одиничні;

б) судження існування, судження про відношення і атрибутивні судження;

с) необхідності, дійсності, можливості.

31. У якому рядку правильно названо всі логічні характеристики поданого судження: „Більшість людей харчуються за вже виробленою схемою”?

- а) просте, категоричне, частково стверджувальне;
- б) просте, категоричне, достовірне, атрибутивне, частково-стверджувальне;
- с) просте, категоричне, достовірне, атрибутивне, загально-стверджувальне.

32. За логічною природою запитання можуть бути:

- а) коректними або некоректними, правильними або неправильними, доцільними або недоцільними;
- б) істинні або хибні, достовірними або проблематичними;
- с) повними або неповними.

33. У якому рядку наведено провокаційне питання:

- а) Під яким кушем сидить заєць під час дощу?
- б) Які ознаки називають істотними?
- с) Чи перестали Ви брати хабарі?

34. Дослідження будь-якого запитання передбачає врахування:

- а) передумови запитання та контексту його промовляння;
- б) структури запитання та контексту його промовляння;
- с) структури запитання та його передумови.

35. Слабка відповідь – це:

- а) відповідь, яка лише частково усуває незнання: інформація, надана такою відповіддю, є неповною;
- б) це відповідь, яка повністю або частково усуває пізнавальну невизначеність, наявну у запитанні;
- с) це відповідь, яка не надає нової інформації стосовно проблеми, якою цікавиться той, хто запитує.

36. «Неправильна відповідь» та «хибна відповідь» – це синоніми:

- а) так;
- б) ні;
- с) інший варіант.

37. Який хід міркування використано в даному тексті:

«Черкаські надають перевагу новорічному відпочинку у країнах із теплим кліматом. Новорічні тури до найпопулярніших країн – Угорщини, Чехії, Польщі, Єгипту, Таїланду – черкащани розкупили ще наприкінці жовтня.

Любителі покататися на лижах віддають перевагу польському курорту „Закопани” та Чехії, де ціни досить часто є нижчими, ніж у Карпатах?»

- а) індукція;
- б) дедукція;
- с) аналогія.

38. Що таке логічне нормування тексту?

а) різні операції, спрямовані на виявлення і удосконалення «логічних складників» тексту, можна в цілому назвати логічним нормуванням;

б) текст повинен містити компоненти, які відносяться до інформативного та репродуктивного реєстрів;

с) це рух (понять, суджень, умовиводів) від загального до часткового, окремого, від абстрактного до конкретного.

39. Який тип логічний помилки пов'язаний з порушенням другого закону логіки?

- а) порушення причинно-наслідкового зв'язку;
- б) контактні й дистантні, виразні й імпліцитні суперечності;
- с) пропущення потрібної ланки в ланцюзі логічних розмірковувань.

40. Поясніть, як відбувається аналітико-синтезуюча дія при використанні «хронологічно-послідовного ланцюжка»?

Список скорочених назв засобів масової інформації

А – «Антенa»

ВЧ – «Вечірні Черкаси»

МЧ – «Молодь Черкащини»

НД – «Нова Доба»

УМ – «Україна молода»

ЧК – «Черкаський край»

Література

1. Алексюк І. А. Філософія мова / І. А. Алексюк. – К., 2001. – Ч 1. – 289 с.
2. Белнан Н. Логика вопросов и ответов / Н. Белнан, Т. Стилл. – М., 1981. – 265 с.
3. Войшвило Е. К. Понятие как форма мышления / Е. К. Войшвило. – М., 1989. – 156 с.
4. Волошко І. М. Логіка / І. М. Волошко. – К., 1995. – 246 с.
5. Волошко І. М. Практикум з логіки / І. М. Волошко. – К., 1993. – 187 с.
6. Гвоздик О. И. Логика : учебное пособие для высших учебных заведений МВД / О. И. Гвоздик. – К. : Украинская академия внутренних дел, 1993. – 256 с.
7. Горохов В. М. Методы журналистского творчества / В. М. Горохов, Е. П. Прохоров, И. М. Дзялошинский и др. – М., 1982. – 317 с.
8. Горохов В. М. Слагаемые мастерства : Особенности журналистского творчества / В. М. Горохов. – М., 1982. – 267 с.
9. Дуцяк І. Логіка / І. Дуцяк. – Л. : Просвіта, 1996. – 237 с.
10. Западов А. В. От рукописи к печатной странице / А. В. Западов. – М., 1979. – 217 с.
11. Западов А. В. От рукописи к печатной странице : О мастерстве редактора. 2-е изд., перераб. и доп. / А. В. Западов. – М. : Сов. писатель, 1982. – 302 с.
12. Западова А. В. „Логічні основи редагування” / Западова А. В. / «Про редагування книги» – М., 1959. – 214 с.
13. Зарецкая Е. Н. Риторика : теория и практика речевой коммуникации / Е. Н. Зарецкая. – М., 1998. – 218 с.
14. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості : підруч. / В. Здоровега ; М-во освіти і науки України, Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – 3-ге вид. – Львів : ПАІС, 2008. – 276 с.
15. Ивин А. А., Никифоров А. Л. Словарь по логике /

- А. А. Ивин, А. Л. Никифоров. – М., 1998. – 234 с.
16. Ивлев Ю. В. Логика / Ивлев Ю. В. – К., 1992. – 219 с.
17. Иванченко Р. Г. Робота редактора над точністю слова і стислістю викладу / Р. Г. Иванченко. – Львів, 1964. – 257 с.
18. Иванченко Р. Г. Літературне редагування : посібник / Р. Г. Иванченко. – К. : Вища шк., 1983. – 223 с.
19. Иванченко Р. Г. Літературне редагування : посібник репр. вид. / Р. Г. Иванченко. – К. : Парламентське вид-во, 2003. – 246 с.
20. Івін О. А. Логіка / О. А. Івін. – К., 1996. – 235 с.
21. Кайда Л. Г. Эффективность публицистического текста / Л. Г. Кайда. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 182 с.
22. Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : навч. посіб. / А. О. Капелюшний. – 2-ге вид., випр. і доп. – Львів : ПАІС, 2009. – 432 с.
23. Капелюшний А. О. Стилістика і редагування журналістських текстів / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2003. – 344 с.
24. Карпенко В. „Займіть свої місця...» // Вітчизна. – № 4. – 1991. – С. 4.
25. Конверський А. Є. Логіка традиційна та сучасна: підручник / А. Є. Конверський. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – 440 с.
26. Конверський А. Є. Логіка / А. Є. Конверський. – К. : Четверта хвиля, 1998. – 312 с.
27. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Наука, 1975. – 656 с.
28. Кузнецова О. Аргументація в публіцистиці : монографія / О. Кузнецова. – Львів : Ред.-видавн. відділ Львів. ун-ту, 1992. – 130 с.
29. Кузнецова О. Аналітичні методи в журналістиці : навч. посіб. / О. Кузнецова. – Львів, 1997. – 110с
30. Логика и образ в публицистике / под. ред. М. С. Кашафудинова. — Казань, 1973. – 144с.
31. Марценюк С. Логіка. Курс лекцій / С. Марценюк. – К. : Вища школа 1993. – 268 с.

32. Мильчин А. Э. Методика редактирования текста / А. Э. Мильчин. – 3-е изд, перераб. и доп. – М. : Логос, 2005. – 524 с.
33. Михайлин И. Л. Основы журналистики : учебник / И. Л. Михайлин. – вид. 3-е доп., поліпш. – К. : ЦУЛ, 2002. – 284 с.
34. Москаленко А. З. Вступ до журналістики : підручник / А. З. Москаленко. – К. : Школяр, 1997. – 298 с.
35. Москаленко А.З. Теорія журналістики: навч. посіб. / А. З. Москаленко. – К. : «Експрес-об'ява», 1998. – 336 с.
36. Накорякова К. М. Литературное редактирование материалов массовой информации / К. М. Накорякова. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – С. 3–9.
37. Накорякова К. М. Логические основы редактирования текста // Накорякова К. М. Литературное редактирование. – М., 2006. – С.55–73.
38. Нерух О. О. Першооснови журналістської творчості / О. О. Нерух. – Х. : Світ дитинства, 2000. – 108 с.
39. Павлюк Л. Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація / Л. Павлюк. – Львів : ПАІС, 2007. – 168 с.
40. Партико З. В. Загальне редагування : нормативні основи: навч. посіб. / З. В. Партико. – Л. : Афіша, 2001. – 416 с.
41. Подолян М. П. Першооснови журналістської творчості : конспект лекцій / М. П. Подолян. – К. : Центр вільної преси, 1997. – 74 с.
42. Прилюк Д. М. Теорія і практика журналістської творчості : Проблеми майстерності / Д. М. Прилюк. – К. : Вища школа, 1983. – 279 с.
43. Пронин Е.И. Текстовые факторы эффективности журналистского воздействия / Е. И. Пронин. – М. : МГУ, 1981. – 158 с.
44. Сбитнева А. А. Литературное редактирование зданий : учебное пособие / А. А. Сбитнева. – М. : МГУКИ, 2005. – 239 с.
45. Свинцов В. И. Логика / В. И. Свинцов. – М. : Высш. шк., 1987. – 282 с.
46. Свинцов В. И. Логические основы редактирования текста

/ В. И. Свинцов. – М. : Книга, 1972. – 272 с.

47. Свинцов В. И. Смысловый анализ и обработка текста / В. И. Свинцов. – 2-е изд. перераб. – М. : Книга, 1979. – 272 с.

48. Сикорский Н. М. Теория и практика редактирования / Н. М. Сикорский. – М. : Высшая школа 1980. – 328 с.

49. Сенкевич М. П. Литературное редактирование. Лингвостилистические основы / М. П. Сенкевич, М. Д. Феллер. – М., 1968. – 198 с.

50. Слободянюк Р. Д. Журналістська майстерність / Р. Д. Слободянюк. – К., 1994. – 109 с.

51. Смирнова Е. Д. Основы логической семантики / Е. Д. Смирнова. – М., 1990. – 123 с.

52. Титов В. Д. Логіка : підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. Д. Титов, С. Д. Цалін та ін. – Х. : Право, 2005. – 208 с.

53. Тофтул М. Г. Логіка : посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. Г. Тофтул . – К. : Видавничий центр „Академія”, 2002. – 368 с.

54. Феллер М. Д. Эффективность сообщения и литературный аспект редактирования / М. Д. Феллер. – Львів, 1978. – 134 с.

55. Хоменко І. В. Еристика : мистецтво полеміки / І. В. Хоменко. – К., 2001. – 276 с.

56. Хоменко І. В. Логіка: підручник / І. В. Хоменко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 335 с.

57. Хоменко І. В. Основы логики / І. В. Хоменко, І. А. Аксенюк – К., 1996. – 245 с.

58. Хоменко І. В. Логіка : практикум : навч. посіб. / І. В. Хоменко. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 186 с.

59. Шаповал Ю. Г. Личностные методы повышения эффективности средств массовой информации / Ю. Г. Шаповал. – К., 1989. – 213 с.

60. Barbara Seale. Wrihting Efficiently. Step by step Composition Course.–Prinstonhall, 1978.

61. Schprache und Praxis. – Leipzig, 1985.

62. Sprachkommunikation. – Berlin, 1984.

63. Usset G., Mead C. D., Charvat W. Prentice-Hall Handbook for Writers. – N. Y., 1978.

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Навчальний посібник

Солодка Л. І.

Логіка. Методи логічного аналізу тексту

Редактор-упорядник	Курдюкова Ю.
Технічний редактор	Макуха В.
Верстка	Курдюкова Ю.